

Включає інформаційно-аналітичні та навчально-методичні матеріали з питань навчальної і методичної роботи в процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах МНС

Для науково-педагогічних і практичних працівників МНС

Редакційна колегія:

В.П. Садковий, к.психол.н., професор
О.О. Назаров, к.психол.н., доцент
Ю.В. Уваров, к.т.н., доцент
Л.М. Куценко, д.т.н., професор
О.В. Рябініна, д.філос.н., професор
В.В. Асоцький

Відповідальний за випуск –

В.В. Асоцький

(057) 704 – 14 – 32

Редактор – К.В. Хорошилова

Бюлетень рекомендовано до друку методичною радою Національного університету цивільного захисту України. Протокол №1 від 20.09.2012

**БЮЛЕТЕНЬ
НАУКОВО-
МЕТОДИЧНОГО
ЦЕНТРУ
НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ
МНС УКРАЇНИ
№ 20-2012**

ЗМІСТ

<i>Алексеичук Ж.О.</i> Організація освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку по формуванню навичок безпечної поведінки.....	3
<i>Барило О.Г., Потеряйко С.П., Терентьєва А.В.</i> Застосування ефективних методів навчання фахівців сфери цивільного захисту.....	6
<i>Бетін В.І.</i> Методологія андрагогічного дослідження.....	9
<i>Бичев А.П., Гончарук В.О., Стець М.М.</i> Особливості підготовки кваліфікованих робітників за професією «радіотелефоніст».....	13
<i>Бордюжа К.І.</i> Використання групових вправ у процесі формування професійних компетентностей.....	16
<i>Вамболь С.О., Чернобай Г.О.</i> Кредитно-модульна система організації навчального процесу при викладанні прикладної механіки та шляхи адаптації студентів і курсантів до роботи за цією системою.....	20
<i>Гатауллін Р.Г.</i> Форми та принципи побудови тестових завдань.....	24
<i>Гловацька О.В.</i> Самоосвіта педагогічного працівника як індивідуальна форма роботи в системі методичної роботи НМЦ ЦЗ та БЖД.....	29
<i>Голубко В.Є.</i> Постать викладача вищої школи у рецепції студентів.....	40
<i>Грабовський О.В.</i> Толерантність як особистісно–професійна якісь особового складу підрозділів цивільного захисту.....	45
<i>Гусятинська Н.А., Чорна Т.М.</i> Викладання дисциплін, пов'язаних з безпекою, у вищих навчальних закладах на основі компетентнісного підходу.....	48
<i>Дмитрук В.В.</i> Психолого-педагогічні та організаційні засади професійного навчання дорослих.....	55
<i>Покалюк В.М.</i> Особистісний підхід до організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби України.....	63
<i>Присяник Н.С.</i> Педагогічна техніка викладача.....	68
<i>Слободяник В.І., Сірко Р.І.</i> Психологічні аспекти виховання та самовиховання курсантів ВВНЗ як суб'єктів реалізації здорового способу життя.....	70
<i>Трачук М.М.</i> Особистісно-професійний розвиток фахівців цивільного захисту.....	74
<i>Шпонтак І.М.</i> Впровадження ефективних форм методичної роботи в навчально-виховний процес.....	76

Алексейчук Ж.О., методист навчально-методичного кабінету цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Житомирської області.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПО ФОРМУВАННЮ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Зміст роботи з дітьми дошкільного віку з безпеки життєдіяльності визначають: Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, програми «Я у Світі», «Впевнений старт». Зокрема в базовому компоненті, сфері життєдіяльності «Я Сам», змістовій лінії «Фізичне-Я» зазначено, що дитина повинна самостійно вирізняти основні небезпечні чинники довкілля, знати правила безпечного перебування вдома, в дошкільному закладі, на вулиці, на воді, на льоду, на спортивному майданчику.

Організація роботи з дошкільниками з питань захисту життя і здоров'я у надзвичайних ситуаціях передбачає:

- планування та проведення освітньо-виховної роботи з формування у дітей знань про можливі небезпеки природного і техногенного характеру та закріплення на практиці стереотипу правильної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій;
- ознайомлення дошкільнят з причинами виникнення надзвичайних ситуацій для усвідомлення дітьми цінності свого життя і здоров'я;
- формування гуманного ставлення до людей, які потрапили в біду, вміння надавати першу допомогу собі та іншим.

Принципи організації освітньо-виховної роботи:

- науковості (усі відомості, що пропонуються дошкільникам, повинні ґрунтуватися на науковому фактичному матеріалі);
- доступності (наукова інформація має бути адаптована до сприймання дітьми дошкільного віку, логічно структурована);
- системності (нові знання повинні базуватися на загальних знаннях, які вже мають діти, сприяти формуванню в дошкільників уявлень і понять щодо фізичної, психічної та соціальної сфер здоров'я);
- наочності (інформацію, що надається дітям, доцільно супроводжувати демонстрацією наочного матеріалу, проведенням дослідів, прикладами з життя дітей, літературних джерел, використанням художнього образного слова тощо);
- урахування індивідуальних особливостей дітей (обов'язково враховувати індивідуальні можливості особистості);
- активності особистості (теоретичні знання доцільно закріплювати в практичній діяльності, створивши умови для самостійного пошуку дітьми фактичного матеріалу щодо формування складових здоров'я);
- принцип обліку умов міської та сільської місцевості (відомо, що міські і сільські дошкільнята мають різний досвід взаємодії з навколишнім середовищем. Так, у міських дітей особливі проблеми виникають саме в

умовах сільської місцевості (як поводитися з грубкою, як орієнтуватися в лісі, як поводитися з домашніми тваринами). І навпаки, сільські діти, потрапляючи в місто, часто виявляються не підготовленими до правильної поведінки на вулиці, у громадському транспорті, з незнайомими дорослими. Іншими словами, у кожної дитини існує свій досвід усвідомлення джерел небезпеки, що визначається умовами проживання та сімейним вихованням.

Орієнтовні види діяльності та форми організації навчально-виховного процесу

➤ Пізнавальна діяльність:

- тематичні інтегровані, комбіновані заняття;
- спостереження (*процес в дитини завжди активний, навіть якщо зовні ця активність виявляється слабо, саме зі спостережень дитина черпає «матеріал» для формуючого світорозуміння, для своєї «картини світу»; спостереження стимулює розвиток пізнавальних інтересів, народжує і закріплює правила поведінки з небезпечними предметами*);
- екскурсії;
- бесіди, обговорення ситуацій;
- моделювання ситуацій (*дає дитині практичні вміння застосувати отримані знання на ділі, розвиває мислення, уяву і готує дитину до вміння вибратися з екстремальних ситуацій в житті*);
- психологічні етюди, тренінги;
- перегляди ілюстрацій, діафільмів, мультфільмів, відеофільмів;
- складання казок та розповідей за малюнками;
- змагання, конкурси, вікторини, розваги, КВК (*сприяють відпрацюванню стереотипів можливої поведінки в екстремальних умовах*).

➤ Ігрова діяльність:

- дидактичні;
- настільно-друковані;
- сюжетно-рольові ігри;
- театралізовані ігри.

Різні за змістом дидактичні ігри дозволяють більш спрямовано керувати поведінкою дітей, закріплювати та систематизувати їх знання.

Під час сюжетно-рольових ігор діти вчаться орієнтуватися в світі природи, техніки, людей. Вихователям необхідно поступово вводити до сюжету знайомих ігор певні безпечні моделі поведінки.

➤ Пошуково-дослідницька діяльність

- експерименти;
- дослідження.

Цінність полягає в тому, що, експериментуючи, дитина має можливість самостійно знаходити рішення, підтвердження або спростування власних уявлень.

➤ Художньо-естетична діяльність:

- читання художніх творів;
- виставки;
- конкурси дитячих малюнків.

«Діяльність відображення» дозволяє дитині за допомогою фантазії вжитися у світ дорослих і краще пізнавати його.

➤ **Рухова діяльність:**

- рухливі ігри;
- фізкультхвилинки;
- пішохідні переходи.

➤ **Трудова діяльність:**

- художня праця;
- господарсько-побутова праця;
- праця у природі.

В першу чергу сприяє засвоєнню правил користування колючими та ріжучими предметами (шило, ножиці), сільськогосподарськими знаряддями (лопата, грабельки та ін.), набуває досвіду у спілкуванні та догляду за домашніми тваринами.

У міру набуття трудових умінь, дитина набуває почуття впевненості, у неї розвиваються вольові якості, формуються вміння докладати зусилля для досягнення мети.

Знайомлячи дітей з небезпечними чинниками довкілля, не можна викликати у них тривогу, страх, неспокій. Головне правило для вихователів і батьків - не лякати дітей можливою небезпекою, а виховувати розумну обережність.

Педагогічний процес формування у дітей основ безпечного перебування в довкіллі потребує постійної психологічної підтримки. З метою запобігання виникненню у дошкільників стану підвищеної тривожності психологи ДНЗ повинні постійно відслідковувати, вивчати, аналізувати та здійснювати корекцію психічного стану дітей.

Співпраця з батьками

Формування у дитини дошкільного віку свідомої безпечної поведінки в довкіллі базується на позитивних прикладах у поведінці дорослих. Тому педагогам необхідно враховувати це самим і особливу увагу приділяти роботі з батьками. Батьки повинні зрозуміти, що не можна вимагати від дитини виконання будь-якого правила, якщо дорослі самі не завжди ним керуються.

Основні напрямки роботи педагогів з батьками по формуванню у дітей безпечної поведінки у довкіллі та при виникненні НС:

- ✓ інформування батьків про дотримання правил особистої безпеки та поведінки в різних екстремальних ситуаціях;
- ✓ ознайомлення зі створенням максимально небезпечних умов перебування дитини вдома, на подвір'ї, на відпочинку та ін.;
- ✓ залучення батьків до освітньо-виховного процесу;
- ✓ вивчення та пропаганда кращого досвіду сімейного виховання.

Орієнтовні форми роботи з батьками, що сприяють просвітницькій роботі:

- загальні та групові батьківські збори;
- зустрічі з працівниками МНС, ДАІ та правоохоронних структур;
- консультації;
- лекторії молодого сім'ї;
- засідання круглого столу;
- дні відкритих дверей;
- інформаційні стенди, папки-пересувки;
- анкетування;
- індивідуальні бесіди;
- ознайомлення з матеріалами буклетів, пам'яток з попередження різних видів травматизму та правил поведінки при НС;
- спільні свята та розваги;
- моніторинг знань батьків з питань БЖД та ЦЗ.

Узагальнюючи вищенаведене, можна сказати, що дитина дошкільного віку повинна досить різноманітно і повно засвоїти навички практичної безпечної життєдіяльності та усвідомити, що її життя та здоров'я – це найдорожче багатство!

***Барило О.Г.**, к.т.н., с.н.с., старший науковий співробітник наукового відділу Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.*

***Потеряйко С.П.**, к.військ.н., доцент кафедри державної служби, менеджменту та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.*

***Терентьєва А.В.**, д.держ.упр., с.н.с., завідувач кафедри державної служби, менеджменту та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту.*

ЗАСТОСУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Масштабність наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха ставить проблему ліквідації надзвичайних ситуацій та мінімізації негативних наслідків від них в ряд найбільш актуальних і важливих завдань Міністерства надзвичайних ситуацій України, центральних і місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Разом з тим, практична діяльність органів управління і сил системи цивільного захисту, ефективність заходів щодо протидії аваріям, катастрофам та іншим надзвичайним ситуаціям не завжди відповідають вимогам забезпечення необхідного рівня безпеки людини на сучасному етапі розвитку суспільства. Суттєві недоліки в організації оперативного реагування на масштабні надзвичайні ситуації, прийнятті своєчасних і адекватних оперативній обстановці рішень, а також у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт свідчать про недостатній рівень організації управління при надзвичайних ситуаціях. Причини

виникнення надзвичайних ситуацій, у більшості випадків, свідчать про відсутність достатнього досвіду та необхідних знань у керівників всіх ланок управління системи цивільного захисту.

Тому наразі актуальним питанням є пошук шляхів удосконалення системи підготовки фахівців сфери цивільного захисту, який на сьогодні відрізняється своєю сталістю.

Вища школа вишукує найбільш доцільні шляхи здійснення рішучого повороту до індивідуалізації процесу навчання і розвитку творчих здібностей спеціалістів. Це завдання вирішується шляхом розробки і широкого впровадження в навчальний процес освітніх закладів перспективних методів навчання.

Разом з провідними викладачами кафедри державної служби, менеджменту та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту співробітники наукового відділу дослідили перспективні форми і методи навчання. Такий досвід виявився дуже цікавим і корисним. Для поширення передового досвіду навчання ці проблемні питання обговорювалися на засіданні методичної ради Інституту. Тому для підвищення ефективності досягнення мети навчання запропоновано застосовувати проблемний метод та метод аналізу конкретних ситуацій, які повною мірою розвивають творчі здібності слухачів.

Творчі здібності притаманні будь-якій людині, необхідно лише вміти їх розкрити і розвинути, надати процесу навчання потрібну спрямованість. Відомо, що проблемному навчанню притаманні такі функції: виховання навичок творчого засвоєння знань (застосування окремих логічних прийомів і способів творчої діяльності); виховання навичок творчого застосування знань (застосування засвоєних знань в новій ситуації) і уміння вирішувати навчальні проблеми; формування і накопичення досвіду творчої діяльності (оволодіння методами наукового дослідження і творчого відображення дійсності); формування мотивів навчання, соціальних та пізнавальних потреб.

Найбільш важливими з них, на думку авторів, є: по-перше – розвиток творчих здібностей у слухачів і, по-друге, – розвиток практичних навичок використання знань і підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу.

Для розвитку у слухачів здібності вирішувати практичні завдання з урахуванням конкретних умов обстановки вагоме значення має вміння викладача викликати у них зацікавленість у навчальному матеріалі, активізувати їх розумову діяльність у ході заняття. Досвід підтверджує, що цьому значною мірою сприяє проблемний метод навчання та метод аналізу конкретних ситуацій.

Найбільш яскраво продуктивні процеси творчого мислення у слухачів виявляються при постановці і вирішенні проблемних питань, які створюються викладачем у ході заняття. Самостійний пошук у процесі навчання створює оптимальні умови для засвоєння нових знань та розвитку мислення у слухачів. Це мислення можливе лише під час творчої діяльності, яка організується викладачем на заняттях. При цьому викладач не повинен розуміти процес формування знань, які він передає слухачам, як механічне їх запам'ятовування,

тобто проектування цих знань у свідомості слухачів, тому, що це ігнорує особисту розумову роботу людини, яка володіє лише тим, що сама набула своєю працею. Ось чому навчання проблемним методом та методом аналізу конкретних ситуацій заслуговує особливої уваги та активно впроваджується на кафедрі під час навчального процесу, дає можливість слухачам самим поповнювати знання та орієнтуватися в потоках інформації.

Суть проблемного навчання полягає в тому, що знання значною мірою не даються слухачам у готовому вигляді, а набуваються ними в процесі активної творчої самостійної пізнавальної діяльності.

Досвід і практика переконують, що пізнавальна необхідність виникає у слухачів тоді, коли вони не можуть досягнути мети за допомогою відомих їм способів дій або знань. Ця ситуація і називається проблемною, вона допомагає спрямувати думки і тим самим створити внутрішні умови для засвоєння нового матеріалу, забезпечити можливість керування з боку викладача цим процесом. Ось чому під час проведення занять проблемну ситуацію слід розглядати як центральну ланку навчання.

Зважаючи на результати наукових досліджень та досвід провідних викладачів кафедри, процес проблемного навчання можна звести до таких основних характерних етапів: виникнення (постановка) проблемної ситуації; усвідомлення сутності протиріччя і постановка проблеми (формулювання проблемного завдання); пошук способу вирішення проблемної ситуації шляхом інтеграції здогадок, гіпотез тощо з намаганням відповідного обґрунтування; доведення гіпотези; перевірка вірності вирішення проблемної ситуації.

Творчість слухачів полягає в опрацюванні неповних, суперечливих даних та переведенні їх в якісно нові знання і вміння для прийняття ефективних рішень. Сутність методу аналізу конкретних ситуацій полягає у тому, що викладач моделює декілька сценаріїв розвитку надзвичайної ситуації та надає можливість слухачам для кожного сценарію прийняти свій варіант рішення. У ході заняття ці варіанти обговорюються, слухачі обґрунтовують обрані варіанти рішень, а викладач спрямовує розумову діяльність слухачів на прийняття найбільш оптимального рішення у даній ситуації. За необхідності викладач пояснює теоретичні положення керівних документів.

Досвід свідчить, що слухачі починають творчу роботу на заняттях, де виникає складна і не досить ясна обстановка, тобто коли створена проблемна ситуація, а вся їхня діяльність з прийняття управлінських рішень триває в суворо обмеженому часі. Така обстановка змушує слухачів шукати нові форми і способи дій сил цивільного захисту при виконанні завдань.

Так, на практичному занятті за темою: “Проблеми та досвід ліквідації надзвичайних ситуацій. Тренінг. Прийняття управлінських рішень в умовах надзвичайної ситуації” викладачем кафедри була змодельована надзвичайна ситуація, розвиток якої складався за декількома сценаріями, а слухачі діяли у ролі уповноваженого керівника з ліквідації надзвичайної ситуації. У ході заняття слухачі набули практичних навичок щодо прийняття рішення та його обґрунтування, а викладач ставив перед ними, хто навчається, декілька проблемних питань. Слухачі, використовуючи свої теоретичні знання та

практичні навички, вирішували ці проблемні питання, а викладач, застосовуючи метод аналізу конкретних ситуацій шляхом заслуховування посадових осіб, ухвалював прийняті управлінські рішення.

Узагальнюючи вищесказане, треба відмітити, що застосування проблемного методу та методу аналізу конкретних ситуацій під час проведення занять розвиває творче мислення у слухачів, допомагає їм найбільш якісно засвоїти навчальний матеріал.

Бетін В.І., викладач навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Херсонської області.

МЕТОДОЛОГІЯ АНДРАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Андрогогіка (від гр. aner andros – “доросла людина”, “зрілий чоловік”, ago – “веду”) — теорія навчання дорослих, яка вивчає специфічні закономірності засвоєння знань і вмінь дорослим суб’єктом у процесі навчальної діяльності, а також особливості керівництва останнього з боку професійного педагога.

Вперше (1833 р.) поняття “андрагогіка” використав німецький історик освіти Олександр Капп для позначення науки, яка займається проблемами освіти дорослих. Тоді воно не набуло помітного поширення і навіть викликало сумніви в правомірності існування. Наприклад, відомий німецький педагог І. Герbart (1776 – 1841) вбачав у ньому небезпеку “узаконення вічного неповноліття”.

Тільки в середині ХХ століття андрогогіка пережила “друге народження” і стала набувати рис самостійної науки. Формуванню подібного статусу сприяло кілька причин. Загальне і всебічне ускладнення громадського життя, розширення діапазону видів діяльності сучасної людини, швидке старіння колись набутої компетентності, скорочення термінів її функціональної придатності вперше гостро порушили питання про необхідність учитися все життя. Виявилось, що ні середня, ні вища школа не здатні навчити раз і назавжди.

Вихід освіти за рамки традиційно встановлених вікових меж, перетворення її на елемент життєдіяльності людини викликали до життя цілий ряд питань. Якими є функції освіти на різних етапах життя людини? Чому і як учить дорослих людей? Як спонукати людину до продовження освіти?

Відповіді на ці питання не могли бути знайдені у традиційній педагогіці. Виникла необхідність у створенні спеціальної галузі людинознавства, присвяченій проблемам освіти дорослих. До того ж, поступово ускладнювалася і сама система освіти. Нові організаційні форми професійної і загальнокультурної очної і заочної форм освіти потребували осмислення і розробки науково-методичного інструментарію.

У становленні андрогогіки із власним предметом дослідження, власним “баченням” і розумінням діяльності дорослих у галузі освіти, як зазначає С.Г. Вершловський, можна виділити три етапи.

Перший етап – пошуковий – охоплює період з кінця 40-х до середини 60-х років. Він характеризується формуванням андрагогіки на основі аналізу нових явищ, пов'язаних з освітою дорослих. Швидке зростання кількості дорослих, які навчаються (переважно в професійній сфері), було характерним для більшості розвинених країн у 40 – 50-ті роки, що стимулювало опис і аналіз “нової дійсності” і розробку перших наукових гіпотез у галузі “педагогіки дорослих”.

Другий етап – рефлексивний – (з кінця 60-х до кінця 70-х років) характеризується поглибленням аналізу проблеми освіти дорослих. На цьому етапі андрагогіка починає визнаватись як самостійна наукова дисципліна.

Третій етап – структурний – (з початку 80-х до кінця 90-х рр.) характеризується зростанням ролі практикоорієнтованих досліджень, спрямованих на перебудову форм, методів, процесу освіти; подальшою концептуалізацією явищ освіти дорослих; розробкою прогнозів, детермінованих змінами в соціально-економічних і соціально-культурних умовах; продовженням досліджень теоретичного і методологічного плану, спрямованих на подальше осмислення предмета андрагогіки, ролі освіти в житті і діяльності дорослої людини, висунення нових гіпотез; розробкою прогнозів на терені розвитку освіти дорослих як соціального інституту.

Сьогодні освіта дорослих – складова системи освіти, її відносно відокремлений підрозділ, основним завданням якого є сприяння всебічному розвитку людини в період її самостійного життя.

Неперервна освіта – це цілеспрямована й узгоджена система освіти і виховання в умовах науково-технічного і соціального прогресу, адекватна його сучасному змісту, важливими характерними особливостями якої є довічність процесу самостійного навчання, виховання і орієнтації на оволодіння знаннями; постійне оновлення змісту освіти; поєднання навчання з практичною діяльністю; постійна самоосвіта.

Розвиток кожної науки залежить і від того, як здобуває вона нові факти, аналізує явища, виводить і обґрунтовує закони. Це залежить від особливостей процесу пізнання, використовуваних методології і методів оцінювання здобутих результатів.

Андрагогіка, як і будь-яка наука, може успішно розвиватися за умови постійного поповнення новими фактами. Для нагромадження, пізнання та інтерпретації їх потрібен добір науково обґрунтованих методів дослідження, що залежать від сукупності методологічних принципів — основних положень, на яких ґрунтується дослідницьке і практичне перетворення педагогічних систем. Вони повинні бути обґрунтованими, узагальненими і обов'язковими для виконання. Система вихідних положень, принципів, способів пізнання, перетворення дійсності утворює методологію науки, яка репрезентує компоненти наукового дослідження, об'єкт, предмет, завдання аналізу, сукупність необхідних для їх вирішення дослідницьких засобів, а також формує уявлення про послідовність дій дослідника у процесі розв'язання поставлених завдань.

Основою методології андрагогіки є вчення про структуру і функції педагогічного знання; вихідні, фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонаукове наповнення; вчення про логіку і методи педагогічного дослідження, способи використання здобутих знань для вдосконалення педагогічної практики. Ця схема співвідноситься з методологією педагогіки і її галузей, що виникають на межі наук.

Визначальні положення про мету, структуру, функції і методи науково-педагогічного дослідження формують методологію педагогічного дослідження, яка передбачає об'єктивний розгляд педагогічних явищ у їх розвитку та взаємозв'язку.

Андрагогічне дослідження — процес наукового визначення, вивчення та аналізу результатів актуальної андрагогічної проблеми.

Навчання людини, у тому числі і дорослої, є надзвичайно складним процесом, остаточно вирішити проблеми якого практично неможливо. Це обумовлює постійну необхідність нових наукових досліджень. Творчий цілеспрямований пошук шляхів удосконалення навчання дорослих людей утворює зміст андрагогічного дослідження. Ґрунтується воно на вихідних положеннях, які об'єднуються у концепцію дослідження — систему вихідних теоретичних положень, яка є основою дослідницького пошуку. У процесі наукового пошуку прийняті вихідні положення перевіряють, розвивають, коригують, за необхідності — відкидають (зміна або модернізація концепції).

Андрагогічне дослідження здійснюється на теоретико-методологічному, теоретичному і методичному, а також історико-педагогічному рівнях. Теоретико-методологічний рівень андрагогічного дослідження спрямований на аналіз існуючих і створення нових андрагогічних теорій. Ефективність таких досліджень оцінюють за ступенем новизни і теоретичної значущості здобутих результатів та їх впливу на розвиток педагогіки. Теоретичний і методичний рівні забезпечують вирішення теоретичних і методичних проблем навчання дорослих людей, їх ефективність пов'язують насамперед із якістю розв'язання конкретних навчально завдань. Історико-педагогічне дослідження має на меті вивчення конкретних проблем історії педагогіки. Його ефективність обумовлена не лише новизною виявлених дослідником даних, а й прогностичним їх значенням для розвитку науки і практики. Ефективність дослідження оцінюють за результатами поставлених завдань.

Структурними елементами науково-андрагогічного дослідження є вибір об'єкта і предмета дослідження, формулювання його мети, завдань і гіпотези, вибір і застосування методів, аналіз одержаних результатів, формулювання висновків та науково-практичних рекомендацій.

Андрагогічне дослідження є складним, тривалим процесом, який охоплює кілька етапів:

1. Обґрунтування проблеми дослідження. Для цього необхідно вивчити теорію, історію питання, реальний стан його на даний час. Проблема дослідження відображає невідповідність між уявленнями про питання та його суть, характеризує суперечність між типовим станом явища, яке досліджують, і вимогами до нього. Проблема має бути актуальною; у виборі об'єкта і предмета

дослідження виходять з потреби його вивчення. Визначення проблеми вимагає особливого бачення, заснованого на досвіді наукової діяльності та знаннях. Вирішення проблеми і є метою дослідження. На основі теоретичного аналізу і реального стану проблеми на практиці дослідник визначає конкретні завдання.

Об'єктами андрагогічного дослідження є елементи системи навчання дорослих. На відміну від предмета, об'єкти дослідження існують незалежно від дослідника. Предметом дослідження є частина об'єкта, яка безпосередньо підлягає дослідженню. Проблема дослідження завжди пов'язана з удосконаленням предмета дослідження, поліпшенням його стану в педагогічній практиці, поглибленням теоретичних уявлень про нього.

В організації дослідження особливо важливим є формулювання гіпотези (наукового припущення), яка передбачає процес і висновки дослідження. Це припущення вибудовується на попередньому вивченні проблеми. Наукове дослідження неможливе без висунення і перевірки гіпотез. Успішність дослідження і його значущість великою мірою залежать від того, наскільки плідною є гіпотеза, чи виявляє вона закономірності, чи створює передумови для побудови нових наукових концепцій.

Перший етап закінчується вибором методів дослідження на основі специфіки проблеми і завдань, які поставив перед собою дослідник. Такими завданнями можуть бути вивчення проблеми, прийомів і операцій, спрямованих на досягнення мети дослідження та вирішення його завдань. Методи повинні відповідати етапові дослідження. Наприклад, для початкового етапу придатні методи теоретичного пошуку: підбір та опрацювання наукових джерел, вивчення педагогічної практики тощо.

2. Вирішення поставлених завдань. Для практичної перевірки гіпотези застосовують констатуючі, формуючі та контрольні методи. Насамперед дослідник вивчає первинний стан явища, вдаючись до констатуючих методів: спостереження, бесіди, вивчення матеріалів роботи навчального закладу, соціометрії, експерименту. Використання формуючих методів вносить зміни у процес навчання, які дослідник вважає необхідними для досягнення мети (спостереження, експеримент, бесіди, опитування педагогів і батьків, вивчення робіт дітей, тестування). За допомогою контрольних методів виявляють успішність застосування формуючих методів.

Для оцінки правильності дослідницького пошуку, а за необхідності — коригування його, дослідник постійно використовує моніторинг (англ. *monitoring* — спостереження) — збір, обробку та аналіз інформації про хід дослідження, його проміжні та остаточні результати. Основою моніторингу є система діагностики, яка передбачає необхідний набір критеріїв (узагальнених показників).

3. Теоретичний аналіз результатів, формулювання висновків і андрагогічних рекомендацій, упровадження їх у практику. Цей етап завершує дослідження. З'ясувавши, що гіпотеза не підтвердилася, дослідник змушений висунути нову і відповідно до неї здійснити нове дослідження. Про успішність дослідження свідчить використання його результатів у теорії і практиці навчання дорослих.

Таким чином, освіта дорослих у наш час покликана вирішити завдання, спрямовані на творче самовизначення особистості стосовно тих змін, що відбуваються в сучасному суспільстві. Таке самовизначення залежить від розвитку духовної культури дорослої людини, її інтелектуальної зрілості, її професійної компетентності. Вирішення кожного із цих завдань стикається з цілим рядом питань матеріально-економічного, організаційно-технічного, соціально-педагогічного і соціально-психологічного характеру.

Необхідною умовою успіху андрагогічного дослідження є його зв'язок із практикою. Дослідження покликане здобути різнобічні дані про динаміку розвитку андрагогічного явища з огляду на умови, в яких воно функціонує. Результати андрагогічного дослідження, як правило, потребують тривалої перевірки, бо виявляються не відразу. Попри те, саме завдяки таким дослідженням пропонуються і реалізуються найсуттєвіші нововведення в педагогічну практику.

Отже, головним критерієм ефективності науково-андрагогічного дослідження є здобуття нового наукового результату, що є передумовою вдосконалення процесу навчання.

***Бичев А.П.**, начальник начально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Кіровоградської області.*

***Гончарук В.О.**, заступник начальника центру - начальник навчального пункту начально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Кіровоградської області.*

***Стець М.М.**, викладач навчального пункту начально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Кіровоградської області.*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ЗА ПРОФЕСІЄЮ «РАДІОТЕЛЕФОНІСТ»

Викладацьким складом навчального пункту Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Кіровоградської області велика увага приділяється якісній підготовці кваліфікованих робітників за професією «радіотелефоніст».

Слід зазначити, що оперативно-диспетчерські служби підрозділів оперативно-рятувальної служби МНС України, у більшості випадків, одними із перших сприймають інформацію про будь-яку надзвичайну ситуацію та залучають підрозділи відповідних служб для вчасного реагування та надання допомоги населенню, яке того потребує. А в перспективі, при повноцінному функціонуванні служби екстреного виклику «Служба 112», робота диспетчера (радіотелефоніста) значно розшириться, набуде нових напрямків.

При навчанні слухачам вказується на особливості роботи та шкідливі фактори, серед яких можна виділити наступні:

- низький рівень мотивації на ефективне, правильне виконання службових обов'язків, оперативного завдання;

- повне чи часткове знехтування вимог керівних документів (обов'язки, інструкції, накази, алгоритми дій і т.п.);
- підсвідоме прагнення до спрощення ситуації, отриманих відомостей про надзвичайні ситуації;
- нестабільний психологічний стан людини через дезадаптацію у складних ситуаціях;
- недостатній рівень професійної та психологічної підготовки радіотелефоніста, що відображається у невмінні правильного спілкування з людьми, відсутності навичок у раціональній організації самостійної допомоги при виникненні станів хронічного стомлення та стресу.

У результаті тісної співпраці з територіальним управлінням МНС України у Кіровоградській області відбувається моніторинг практичної діяльності радіотелефоністів, визначаються характерні професійні помилки, які можуть призвести до негативних наслідків для задіяного особового складу структурних підрозділів оперативно-рятувальної служби, при виконанні їхніх вказівок та населення. Тому при організації навчального процесу враховуються всі положення освітньо-кваліфікаційних характеристик за професією «радіотелефоніст». Викладачами навчального пункту постійно аналізуються нормативно-правові акти та керівні документи МНС України в роботі оперативно-диспетчерських служб. Узагальнені матеріали відображені у «Збірнику інструкцій для ПЗЧ», «Навчальному посібнику з основ організації зв'язку в органах та підрозділах цивільного захисту», «Методичних рекомендаціях з практичних навичок використання засобів зв'язку і правил ведення радіообміну». Зокрема, для аналізу рівня успішності, проведення різноманітних контролів слухачів ведеться робота по впровадженню «Перевірних робіт для радіотелефоністів».

При організації навчального процесу враховуються актуальні завдання для формування (суттєвого покращення) рекомендованих професійних умінь (навичок), а саме:

- швидкого орієнтування в умовах надзвичайної ситуації;
- відсутності (подолання) страху перед відповідальністю;
- проявів розумної ініціативності;

- чіткого дотримання посадових обов'язків, інструкцій та інших оперативних документів;
- володіння наявними технічними засобами зв'язку;
- відпрацювання порядку використання та ведення документів (журналів).

Тому слухачі відпрацьовують спеціальні вправи з питань:

- вчасного отримання та кваліфікованого оцінювання повідомлення (оперативної інформації);
- швидкої мобілізації основних та додаткових сил і засобів аварійно-рятувальних підрозділів;
- відпрацювання типових алгоритмів дій радіотелефоніста від початку ліквідації наслідків надзвичайної ситуації і до завершення робіт.

У результаті проведених заходів у кваліфікованих робітників за професією «радіотелефоніст» розвиваються властиві уміння:

- швидко та якісно записувати отриману інформацію про надзвичайну ситуацію, потерпілих;
- раціонально розподіляти увагу при одночасному виконанні декількох завдань у стані підвищеної психічної напруженості, пов'язаної із великим потоком повідомлень, що вимагає швидкого аналізу, прийняття єдиних правильних рішень і відстеження змін оперативної обстановки при ліквідації надзвичайних ситуацій;
- чітко викладати інформацію посадовим особам, які задіяні на місці події;
- зберігати врівноваженість та самовладання у можливих конфліктних ситуаціях, пов'язаних із агресивною поведінкою осіб, які звертаються до оперативно-диспетчерських служб.

Поряд з цим, радіотелефоністи проявляють неабиякі здібності:

- протягом тривалого часу зберігати стійку працездатність;
- до тривалої розумової роботи в несприятливих умовах;
- вірно відтворювати оперативну інформацію;
- за короткий період організувати виїзд на місце надзвичайної ситуації необхідної кількості аварійно-рятувальних та інших підрозділів;
- до швидкого встановлення контактів з незнайомими людьми, що перебувають у стресових станах;
- приймати правильні рішення в умовах невизначеності та недостатньої інформації про надзвичайні події.

У подальшому викладацьким складом заплановано провести роботу для більш поглибленого вивчення таких питань:

- побудови алгоритмів для пошуку альтернативних шляхів вирішення оперативного завдання та вибір найбільш імовірних рішень в перший період ліквідації надзвичайних ситуацій;

- відпрацювання дій радіотелефоніста у ситуаціях, пов'язаних із можливими людськими втратами, особливо у місцях масового перебування людей;
- ефективного ведення бесід, переговорів, для з'ясування всіх мотивів поведінки співрозмовника, зокрема при загрозах вчинення терористичних актів.

Здійснення всіх запланованих заходів дозволить більш якісно організувати підготовку кваліфікованих робітників за професією «радіотелефоніст» на базі навчального пункту НМЦ ЦЗ та БЖД Кіровоградської області.

Бордюжа К.І., майстер виробничого навчання міських курсів цивільної оборони II категорії навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Київської області.

ВИКОРИСТАННЯ ГРУПОВИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Визначення групової вправи, її проведення та суть

Групова вправа - вид навчального заняття, який використовується під час вивчення навчальних модулів з основ управління, організації та дій за надзвичайних ситуацій, підготовки та застосування сил цивільного захисту.

Групова вправа проводиться після вивчення теоретичних положень у навчальних аудиторіях з використанням макетів, карт, схем місцевості або обчислювальної техніки кабінету інформаційних технологій навчання.

Суть групової вправи полягає в тому, що всі слухачі, об'єднані в навчальну групу, призначаються і виконують обов'язки за однією і тією самою службовою посадою в умовах створеної керівником обстановки.

Підстава: Положення про організацію навчального процесу з функціонального навчання у мережі навчально-методичних установ єдиної системи цивільного захисту (затверджено наказом МНС № 514 від 10.07.2008).

Підготовка і проведення групової вправи

Попередня підготовка до проведення групової вправи

В ході попередньої підготовки (перед початком або на початку навчального року) доцільно мати в особистому плані роботи витяг із розкладу занять і уточнити з якою навчальною групою, коли і за якою темою необхідно буде провести групову вправу.

Велику допомогу майстру виробничого навчання може надати формуляр вихідних даних для проведення групової вправи.

У формулярі, як правило, записуються наступні вихідні дані: тема групової вправи, час її проведення, перелік навчально-методичних матеріалів.

На етапі попередньої підготовки слід уточнити наявність і ступінь відпрацювання методичної розробки. Особливу увагу слід приділити відповідності теми і навчальних питань групової вправи робочій програмі постійно діючого семінару міських курсів цивільної оборони, а також

перевірити перелік літератури, яка використовується, перевірити зміст схем, слайдів, діафільмів, визначити потребу в картах, обчислювальних засобах, автоматизованих засобах управління. При проведенні групової вправи на командному пункті, який оснащений автоматизованими засобами управління, слід перевірити наявність і стан матеріалів заданої обстановки.

Протягом навчального року організація роботи з підготовки до групової вправи в основному зводиться до наступного:

1. За 10-15 днів до початку групової вправи необхідно отримати в методиста міських курсів цивільної оборони методичну розробку для проведення групової вправи, вивчити її, отримати відповіді на питання, що виникли, відвідати заняття більш досвідченого майстра виробничого навчання за подібною темою. З найбільш складних групових вправ завідувач міських курсів цивільної оборони планує відкриті заняття. Висновки і рекомендації з аналізу цього заняття слід врахувати при підготовці і проведенні групової вправи.

2. Безпосередню підготовку до групової вправи слід починати за 5-7 днів до її проведення. Насамперед необхідно розробити план проведення групової вправи і затвердити його у завідувача міських курсів цивільної оборони.

3. При плануванні загального вступного опитування слухачів готується контрольний бланк (картка) для кожного слухача. В ході заняття це завдання видається на 3-4 хвилини.

4. З метою підготовки слухачів до групової вправи розробляється завдання. У ході самостійної роботи слухачі отримують завдання на підготовку до групової вправи. Завдання видається не пізніше, ніж за 2 дні до заняття.

Завдання для групової вправи

- Завдання включає:
- тему групової вправи;
- загальну обстановку (район, область);
- часткова обстановка, де визначається стан об'єкта, вказано групування сил та засобів об'єкта їх стан;
- довідкові дані, де вказані метеозведення, визначені зміни формувань при проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт і їх укомплектованість, допустима доза опромінення особового складу, маршрути висунення до осередку ураження, розміщення пунктів управління та організація зв'язку;
- що виконати слухачам до початку занять і до чого бути готовим в ході занять;
- до завдання розробляються додатки:
- наявність захисних споруд та розрахунок укриття;
- схема об'єкта та заміська зони.

1. За 1-3 дні до заняття в журнал замовлень на забезпечення занять записується заявка, в якій вказується: коли, куди і які наочні посібники слід надати майстру виробничого навчання.

2. Провести роботу по закінченні особистої підготовки: отримати необхідну літературу, провести тренування в методичному кабінеті.

Безпосереднє проведення групової вправи

Безпосереднє проведення групової вправи починається з перевірки наявності у слухачів посібників та приладь для роботи, оголошення теми, мети, навчальних питань і порядку їх відпрацювання.

Контроль готовності слухачів до групової вправи може бути проведений різними відомими способами. Досвід показує, що найбільша ефективність досягається в ході проведення короткої практичної "летючки" з індивідуальних завдань.

Оцінювання практичної "летючки" майстер виробничого навчання може провести в ході заняття (під час самостійної роботи слухачів), під час перерви або після заняття. В перших двох випадках оцінка за практичну "летючку" враховується при визначенні загального рівня підготовки на даній груповій вправі.

Відпрацювання навчальних питань групової вправи, як правило, починається з оголошення вихідної обстановки. Основні елементи вихідної обстановки доцільно записати на дошці або продемонструвати кадр діафільму.

Основні елементи вихідної обстановки

Наприклад (категорія слухачів – начальники автомобільних колон):
О 9²⁵ " __ " _____ 201__ року в урочищі Малинки в південній частині лісового масиву розпочалася пожежа. Причина пожежі – перекидання автопоїзда з мазутом (кількість мазуту - 20 т). Пожежні підрозділи приступили до ліквідації осередку о 9⁴⁵ " __ " _____ 201__ року. Положення ускладнюється тим, що в північній частині урочища розташована обласна психіатрична лікарня, на яку потоком вітру рухається хмара незгорілих часток мазуту і монооксиду вуглецю. Поки що вона затримується лісовими насадженнями, але коли досягне обласної психіатричної лікарні, то спричинить масове отруєння людей.

- Додаткові дані:
- пожежа лісова низова;
- площа лісового масиву - 2,32 км²;
- відстань від осередку пожежі до обласної психіатричної лікарні - 1,9км;
- характеристика лісового масиву: дуб, висота дерев до 20м, товщина дерев до 26см, відстань між деревами до 3м, багато підстилки (опалого листя, кори, сушняку, гнилих пеньків);
- характеристика вітру: напрямок – північно-східний, швидкість –10 м/с;
- швидкість поширення пожежі - 0,8 км/год.;
- температура повітря - + 23° С;
- кількість хворих, які знаходяться на лікуванні в обласній психіатричній лікарні – 247 осіб;
- кількість персоналу обласної психіатричної лікарні – 58 осіб.

Необхідно: у ролі начальника автомобільної колони провести необхідні розрахунки (час, коли лісова пожежа досягне обласної психіатричної лікарні, час на формування автомобільної колони, кількість автотранспорту, що

залучається, порядок здійснення маршу в район обласної психіатричної лікарні, порядок і послідовність вивезення хворих і медичного персоналу у вказане місце і т.д.).

Хід проведення групової вправи:

- оголошую оперативний час, визначаю місце знаходження особи, на посаді якої виступають слухачі, стан об'єкта та замиської зони, даю першу ввідну;
- слухачі в ролі посадової особи з'ясовують отримане завдання, оцінюють обстановку, вирішують та віддають розпорядження (наказ);
- для з'ясування отриманого завдання, оцінки обстановки та прийняття рішення надаю слухачам визначений час, в ході якого вони користуються довідковим матеріалом та своїми робочими зошитами;
- якщо у відповіді першого слухача були неточності, здійснюю опитування іншого слухача, після чого підводжу підсумки з першої ввідної і розпочинаю відпрацювання другої ввідної;
- при необхідності слухачі наносять обстановку на карту (схему), креслять схеми та таблиці;
- розподіливши навчальну групу на декілька підгруп, можу використати елементи змагання між ними. При відпрацюванні навчального питання слухачі однієї з підгруп доповідають свій варіант рішення, а слухачам другої підгрупи надається право критики, оцінки доповідей рішень, прийнятих на карті, моделі і т.д.

Хід проведення групової вправи:

- в деяких випадках майстер виробничого навчання повинен бути готовий сам доповісти варіант рішення, при цьому повчальність такого прийому цілком залежить від рівня його особистої підготовки;
- нарощування обстановки, зазвичай, здійснюється шляхом оголошення ввідних, головний зміст яких також доцільно записати на дошці. Зміст наступної ввідної логічно пов'язаний з попередньою;
- алгоритм роботи слухачів в тій чи іншій ролі може також бути представлений на схемі, кадрі діафільму;
- на окремих кадрах діафільму доцільно показувати інформацію для колективного користування: таблиці, графіки, нормативи тощо, але зловживати цим прийомом не можна. На груповій вправі, яка проводиться протягом 2-х навчальних годин, достатньо використовувати 2-3 таких кадри.

Оцінювання слухачів. Розбір групової вправи

Чи необхідно оцінювати роботу кожного слухача на груповій вправі?

Однозначної відповіді на це питання немає. В деяких випадках доцільно дати оцінку в цілому підгрупі по відпрацюванню конкретного питання. Також слід враховувати й індивідуальні особливості кожного слухача. Наприклад, можна залишити без оцінки того слухача, який за якими-небудь об'єктивними причинами не зміг якісно підготуватися до даного заняття. А ось відмітити "ріст" у підготовці іншого слід обов'язково.

Групова вправа закінчується загальним розбором, в ході якого аналізуються допущені помилки, вказуються їх причини, називаються кращі відповіді, виставляються оцінки і даються рекомендації на використання отриманих знань і навичок в практичній діяльності.

Вамболь С.О., к.т.н., доцент, завідувач кафедри прикладної механіки Національного університету цивільного захисту України.

Чернобай Г.О., к.т.н., доцент, доцент кафедри прикладної механіки, Національного університету цивільного захисту України.

КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРИКЛАДНОЇ МЕХАНІКИ ТА ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТА КУРСАНТІВ ДО РОБОТИ ЗА ЦІЄЮ СИСТЕМОЮ

На шляху державотворення України особливе місце належить освіті. Докорінна зміна підходів до неї, яку переживає сучасний світ, акцентує увагу на розвитку людини, її особистісних якостей.

Для сучасного стану розвитку національної вищої освіти характерні модернізація і реформування, спрямовані на приєднання до Болонського процесу з метою входження в європейський освітній і науковий простір.

Болонський процес – це здійснення структурного реформування вищої освіти, зміна освітніх програм, форм і методів навчання, контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів та курсантів, яке спрямоване, в першу чергу, на кардинальне підвищення якості освіти, і, як наслідок, конкурентоспроможності випускників українських вищих навчальних закладів на європейському ринку праці.

Одним із рекомендованих Болонською декларацією шляхів досягнення цієї мети є використання в навчальному процесі кредитно-модульної системи.

При викладанні прикладної механіки навчальною програмою передбачено вивчення трьох змістовно споріднених розділів:

- Теорія механізмів і машин;
- Опір матеріалів;
- Деталі машин.

Маючи на увазі, що дидактичний модуль, з одного боку, – це логічно завершена частина теоретичних і практичних знань з навчальної дисципліни, адаптована до індивідуальних особливостей курсантів та студентів, а з іншого – це одиниця змісту навчання, створена й дидактично опрацьована для досягнення певного рівня знань, умінь і навичок, в якій наявні засоби поточного та вихідного контролю, навчальний матеріал дисципліни, яка викладається на третьому курсі протягом двох семестрів, сформовано в чотири модулі:

- 1 - Теорія механізмів і машин;
- 2 - Опір матеріалів;
- 3 та 4 - Деталі машин.

Засобами поточного контролю є проведення відповідних контрольних робіт, які курсанти та студенти виконують на практичних заняттях.

Вихідний контроль з перших трьох модулів відбувається при виконанні трьох модульних розрахунково-графічних контрольних робіт та при захисті курсового проекту з деталей машин (4 модуль).

Відповідно до вимог Болонського процесу, за бажанням курсантів та студентів, відмінні та добрі оцінки, які отримані ними при складанні модулів і захисті курсового проекту, зараховуються «автоматом» під час екзаменаційної сесії.

Це, як-то кажуть, задокументований офіційний бік справи, але було б бажано привернути увагу шановного товариства до деяких особливостей застосування кредитно-модульної системи і, зокрема, видається актуальним визначення шляхів адаптації курсантів, студентів і викладачів до роботи за кредитно-модульною системою.

Відомо, що у провідних країнах світу спостерігається стійка тенденція до зменшення аудиторного навантаження студентів. Викладач виступає менеджером навчального процесу, звертаючи увагу студентів на головні питання курсу, на взаємозв'язки між його частинами, проводить групові та індивідуальні консультації, проводить поточний, модульний та підсумковий контроль.

Процес навчання як здобуття знань переноситься, в основному, у читальні зали бібліотек, в інформаційну мережу Internet тощо. І лише потім, на семінарах, на практичних заняттях студенти та курсанти обмінюються набутою інформацією, досвідом розв'язання практичних завдань. При цьому вони дискутують, висуваючи власні ідеї, продовжуючи у такий спосіб процес навчання та готуючись до захисту рефератів, дослідницьких робіт, до курсантських та студентських наукових конференцій, а також до виконання модульних контрольних робіт і до складання екзаменів.

На жаль, практика свідчить про те, що здебільшого наші студенти та курсанти не вміють самостійно навчатися, виявляють надмірну пасивність до самонавчання, хоч і досить дисципліновані. Як правило, вони не цікавляться творчими завданнями, не задають питань ні в процесі слухання лекцій, ні на практичних заняттях чи консультаціях (навіть коли теоретичний матеріал чи спосіб розв'язання задачі їм не зовсім зрозумілі). А умовити їх висловити власну думку з питань, що обговорюються на занятті чи на консультації, дуже непросто.

Які ж поради можна дати курсанту та студенту, щоб реально допомогти йому оптимізувати процес навчання?

Згадаємо суть кривої Ебінгауза (рис. 1), або кривої «забування»:

Протягом перших 20 хвилин після отримання інформації людина забуває її на 20%, протягом першої години – на 50%, за одну добу – на 70%, за місяць в пам'яті людини залишається лише 25% отриманої інформації.

Зовсім інший вигляд має крива з повторами (рис. 2).

Орієнтуючись на цю криву, існує розроблена методика раціонального повторення як засіб ефективного запам'ятовування інформації, яка має два різновиди.

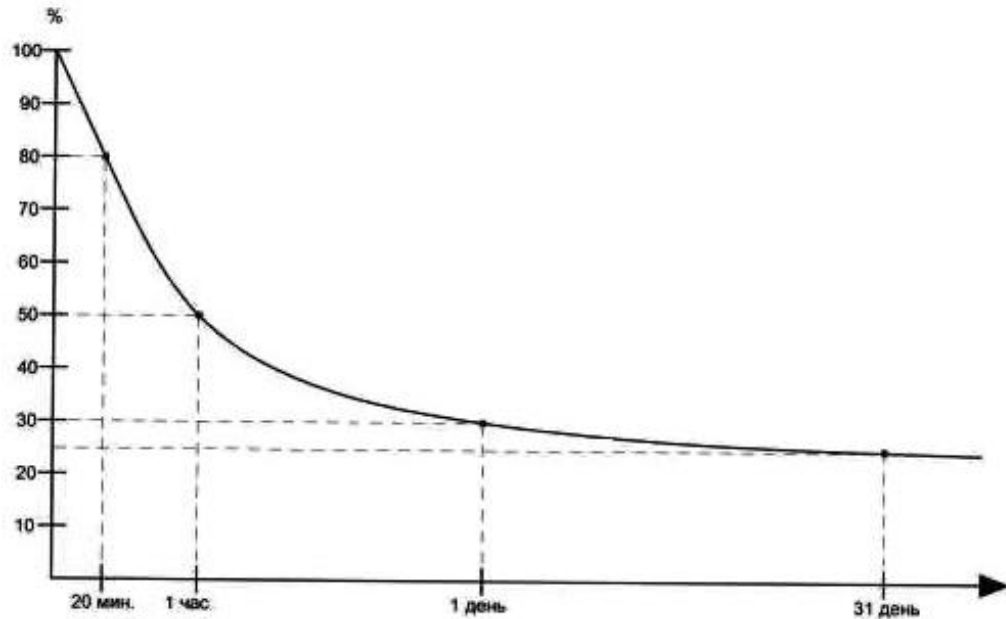

Рис. 1. Крива Ебінгауза

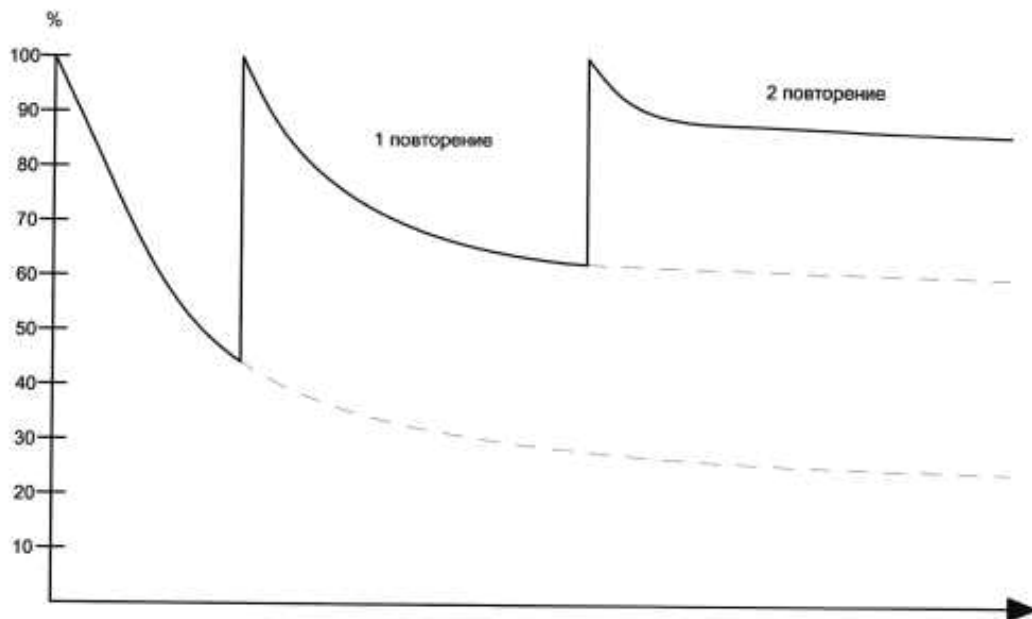

Рис. 2 Крива з повтореннями

Перший – це своєрідний бліц-криг, коли нову інформацію потрібно запам'ятати в стислі терміни (через день залік або іспит). В цьому випадку необхідно зробити чотири повтори:

1. – одразу після першого читання;
2. – через 20 хвилин після першого повтору;
3. – через 8 годин;
4. – через добу після третього повтору.

Це метод короткострокової пам'яті (здав - забув).

Другий варіант потребує більшого часу, але й результат буде більш довгостроковим:

1. – одразу після першого читання (резюме фрагмента лекції);
2. – через 20 хвилин після першого повтору (резюме лекції);
3. – через добу після другого повтору (підготовка до практичного заняття);
4. – через 2-3 тижні після третього повтору (підготовка до контрольної або до складання модуля);
5. – контрольний повтор через 2-3 місяці (підготовка до сесії).

На жаль, кредитно-модульна системи виключає для успішних учнів останній пункт, який є ключовим для отримання цілісної впорядкованої системи знань, що призводить до їх мозаїчності.

Наведені криві отримані для «нелогічної», невпорядкованої інформації, що взагалі нехарактерно для «точних» наук, але стійка тенденція до зменшення аудиторних годин призводить до «рецептурного» методу викладання і, відповідно, до фрагментарності навчального матеріалу.

Наведемо деякі «тактичні» рекомендації про способи ефективного навчання:

1. Приступаючи до розв'язання різного роду вправ і задач, починати треба з найлегших. (Це суперечить традиційним вказівкам — починати з найскладніших задач; рекомендується використовувати психологічний ефект “розгону”, виявлений відносно недавно).

2. Вивчення “схожих” і “несхожих” між собою предметів потрібно чергувати між собою.

3. Незакінчена дія запам'ятовується в середньому на 50% краще, ніж закінчена.

4. Чим більше у вас знань з певної теми, тим легше запам'ятати нову інформацію, яка цієї теми стосується (знання “притягують” знання).

5. Завдання, що вимагають заучування, краще виконувати останніми.

6. У деяких випадках заучування корисно користуватися мнемотехнікою.

Дослідження кривих залежності рівня забування від часу дає такі «стратегічні» рекомендації:

1. Інтенсивність забування найбільша відразу після одержання інформації. Таким чином, перше повторення навчального матеріалу варто здійснити, по можливості, відразу після ознайомлення з ним, наприклад, у день, коли була прочитана лекція (підготовка до ПЗ)

2. Кожне наступне повторення повинно відокремлюватися від попереднього все більшим проміжком часу (підготовка до захисту модуля, або до іспиту).

Врахувавши ці рекомендації, можна при відносно невеликих зусиллях оптимізувати процес вивчення навчальних дисциплін.

Такій оптимізації сприяє запровадження кредитно-модульної системи навчання.

Гатауллін Р.Г., методист методичного кабінету навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Вінницької області.

ФОРМИ ТА ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Вперше термін «*test*» (англ. *випробування, проба, перевірка*) був введений в наукову літературу американським психологом Р. Кеттеллом.

Педагогічний тест – це система тестових завдань специфічної форми, визначеної трудності, яка дозволяє якісно, об'єктивно та ефективно оцінити структуру знань та виміряти рівень навчальних досягнень осіб, що проходять тестування, з тієї чи іншої предметної галузі.

Тестове завдання – складова одиниця тесту. Кожне завдання є невід'ємною його частиною, тому видалення хоча б одного завдання неминуче призведе до виникнення прогалин в оцінюванні.

Тестові завдання закритої форми (див. схему)

Тестові завдання закритої форми – це завдання тесту з вибором відповіді з декількох запропонованих варіантів. Вони мають складатися з трьох компонентів:

- а) інструкції з їх виконання;*
- б) запитальної (змістовної) частини;*
- в) відповіді(ей).*

Тестові завдання закритої форми розрізняються за принципом побудови відповіді.

Альтернативні тестові завдання. Почнемо з них.

Альтернативні тестові завдання передбачають наявність двох варіантів організації відповіді типу «*так – ні*», «*вірно – невірно*» тощо. Як правило, їх використовують для грубої перевірки правильності вибору або прийняття рішення у згорненій формі.

Приклад

Обведіть варіант правильної відповіді.

Твердження, що *Єдина державна система цивільного захисту населення і територій (далі - єдина система цивільного захисту) - це сукупність органів управління, сил та засобів центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, на які покладається реалізація державної політики у сфері цивільного захисту:*

- А - так, правильне;*
Б - ні, неправильне.

Тестові завдання з множинним вибором передбачають принаймні три можливі відповіді (*але не більше п'яти*). Завдання такого типу доцільно використовувати у тих випадках, якщо необхідно перевірити уміння правильно відтворювати отримані знання.

У такому типі тестових завдань із запропонованих декількох відповідей правильною є лише одна. Під час складання таких завдань виникають труднощі у підборі *дистракторів* - варіантів відповідей, які повинні бути достатньо схожими на правильні.

У свою чергу завдання з множинним вибором діляться на види згідно з принципом підбору правильних та правдоподібних відповідей

Тестові завдання з простим множинним вибором, відповідь на які будується за принципом класифікації, є проміжною між альтернативними тестовими завданнями та тестовими завданнями з множинним вибором.

Їх доцільно використовувати тоді, коли кількість можливих варіантів відповідей менш трьох, але відповідь більш складна, ніж відповідь типу «так – ні».

Приклад

Підкреслить правильну відповідь.

Загальне керівництво єдиною системою цивільного захисту здійснює:

- Президент України;
- Кабінет Міністрів України.

Тестові завдання **з множинним вибором**, при побудові відповідей на які використовується принцип **класифікації**, доцільно використовувати під час перевірки уміння вільного орієнтування у групі схожих понять, явищ, процесів тощо.

Приклад

Підкреслить правильну відповідь.

Вид навчального заняття - це:

- А.*** Лекція;
- Б.*** Самостійна робота;
- В.*** Виконання індивідуальних завдань.

Тестові завдання, у відповідях на які застосовано принцип **кумуляції**, доцільно використовувати для перевірки повноти знань та умінь.

Запитальна частина таких завдань в основному має порівняльний зміст: одна з декількох відповідей має бути найкращою, можливо правильною, найбільш правильною, найбільш повною, що частіше трапляється. У зв'язку з цим у запитальній частині завдань рекомендується використовувати вирази типу «як правило», «звичайно», «найбільш часто», «головна причина», «найчастіше», «частіше над усе» тощо.

Приклад

Підкреслить найбільш повну і правильну відповідь.

Робочий час викладацького складу обласних курсів включає обсяг часу, що відводиться на:

- А*** - всі види робіт, які виконує викладач;
- Б*** - навчальну, методичну та дослідницько-експериментальну, наукову (за наявності кафедр) та організаційну роботу;
- В*** - навчальну, методичну, наукову (за наявності кафедр) та організаційну роботу.

Для перевірки знань та вмінь використовуються також тестові завдання, відповіді на які побудовані **за принципом циклічності**.

Приклад

Підкреслить правильну відповідь.

У разі виникнення надзвичайної ситуації проводиться:

А - загальна або часткова евакуація населення;

Б - часткова або тимчасова евакуація населення;

В - тимчасова або загальна евакуація населення.

Під час складання тестових завдань **із множинним вибором** можливе використання **сполучення** всіх зазначених вище принципів.

Приклад

Натисніть клавішу з номером правильної відповіді:

Структуру єдиної системи цивільного захисту становлять:

1. Центральні органи виконавчої, органи місцевого самоврядування і створювані ними функціональні та територіальні підсистеми єдиної системи цивільного захисту;

2. Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування і створювані ними функціональні та територіальні підсистеми єдиної системи цивільного захисту;

3. Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування і створювані ними функціональні та територіальні підсистеми єдиної системи цивільного захисту.

У першій та другій відповідях використовується принцип **класифікації**, у третій – **кумуляції**.

Тестові запитання на відтворення вірної послідовності

Тестові завдання на відтворення вірної послідовності (комбінації) потребують переструктурування даних або елементів будь-якої комбінації. Використання таких завдань доцільне у разі тестування умінь та знань правильної послідовності дій (нормативної діяльності), алгоритмів діяльності, послідовностей, технологічних прийомів тощо. Можливе також їх використання при тестуванні знань загальноприйнятих формулювань визначень, правил, законів, фрагментів нормативних документів тощо. Такі тестові завдання використовують, як правило, у вигляді уявної моделі дій, уявного тренажера тощо. Той, хто тестується, повинен проставити порядкові номери компонентів дій, розташованих у вільному порядку. При необхідності, завдання можна супроводити певною назвою, а також визначити початок запропонованої послідовності слів.

Приклад

Встановіть правильну послідовність, представивши нумерацію цифрами (згідно з ДК 019 - 2010):

НС природного характеру - .. ;

НС техногенного характеру - .. ;

НС воєнного характеру - .. ;

НС соціального характеру - .. .

Тестові завдання, що побудовані за принципом відновлення відповідності частин

Тестові завдання **на відновлення відповідності частин** являють собою модифікацію тестових завдань **із множинним вибором** і поділяються на чотири види:

- тестові завдання **на відповідність**;

- тестові завдання **на порівняння і протиставлення** ;
- тестові завдання з **множинними відповідями** «вірно –невірно»;
- тестові завдання **на визначення причинної залежності** .

Завдання подаються у вигляді двох чи більше колонок слів, фраз, графічних зображень, цифрових або літерних позначень тощо.

Кожний елемент у відповідній колонці нумерується цифрою або літерою. Тому, хто тестується, необхідно визначити відповідність елементів, розміщених у різних колонках, тобто вибрати ті, що зв'язані один з одним.

Складаючи такі завдання, треба дотримуватись певних правил:

- Перелік елементів у першій колонці повинен складатися з однорідних елементів. Кількість останніх може бути будь-якою, але доцільно не більше п'яти.
- Для уникнення можливого припасування останнього запитання до останньої, ще невикористаної відповіді, кількість елементів у кожній колонці має бути різною.
- Відповіді рекомендується розміщувати у логічній, алфавітній, цифровій або хронологічній послідовності.
- Інструкція повинна чітко вказувати на принцип підбору відповідей, а також на можливість використання відповіді один або кілька разів.

Тестові завдання на відповідність

Тестові завдання **на відповідність частин (на асоціативні зв'язки)** дають можливість установити знання фактів, взаємозв'язків та знання термінології, позначень, методик тощо.

Приклад

Установіть відповідність у вигляді комбінації цифр і букв:

Основні одиниці виміру

Величини

1. Довжина
2. Маса
3. Потужність експозиційної дози
4. Еквівалентна доза опромінення

Найменування

- А. Бер
- Б. Рентген/час
- С. Метр
- Д. Кілограм
- Е. Кюрі

1 -..., 2 ..., 3 -..., 4 -..

Тестові завдання на порівняння і протиставлення. *Тестові завдання на порівняння і протиставлення* (на аналіз взаємозв'язку) рекомендуються для перевірки умінь виявляти розпізнавальні ознаки різних явищ, ситуацій тощо. При виконанні таких завдань той, хто тестується, *аналізує* запропонований матеріал, *синтезує* його та робить відповідні висновки.

У разі *аналізу* запропонований до тестування матеріал поділяється на окремі частини і визначаються їх взаємовідносини.

У разі *синтезу* – окремі частини або елементи запропонованого матеріалу поєднуються в єдине ціле.

Тестові завдання, побудовані за принципом запитань з множинними відповідями

Тестові завдання з множинними відповідями «вірно - невірно» використовуються в ситуаціях, коли відповіді або рішення можуть бути тільки правильними або неправильними (на відміну від тестових завдань з однією найвірнішою відповіддю), не мають жодних відтінків переваги і є категоричними. Крім того, досить часто на запропоноване запитання існує декілька правильних відповідей. У такому разі вважається, що тестується глибина знань, розуміння різних аспектів явищ, процесів тощо.

Завдання цього типу містять основу, до якої, як правило, пропонуються *чотири* пронумеровані відповіді. Така основа може подаватися у формі твердження, фрагментів тексту, ілюстрацій тощо. Відповіді повинні бути тільки вірними або тільки невірними (на відміну від тестових завдань з однією найвірнішою відповіддю). У інструкції обов'язково наводиться правило вибору відповіді.

Тестові завдання на визначення причинної залежності

Тестові завдання на визначення причинної залежності використовуються при необхідності перевірки розуміння певної причинної залежності між двома явищами.

Запитання складається так, що кожне з двох тверджень, пов'язаних сполучником «*тому, що*», є повним і чітко сформульованим реченням. Тому, хто тестується, спочатку необхідно визначити, вірно чи невірно кожне з двох тверджень окремо, а лише потім, якщо обидва вірні, визначити, вірна чи невірна причинна залежність між ними.

Тестові завдання відкритої форми (відкритого типу)

Тестові завдання **відкритого типу** є завданнями без запропонованих варіантів відповідей, тобто вони передбачають вільні відповіді тих, хто тестується, і використовуються для виявлення знань термінів, визначень, понять тощо.

Той, хто тестується, виконує завдання за власним баченням.

Приклад

Доповнити твердження, вписавши одне слово у відповідному відмінку:

Мірою впливу іонізуючого випромінювання є експозиційна доза, яка вимірюється у _____.

За змістом тестові завдання відкритого типу розділяються на:

- завдання з короткою відповіддю;
- завдання з розгорнутою відповіддю.

Вхідні тести, або тести вхідного контролю, які використовуються в НМЦ ЦЗ та БЖД Вінницької області, є тести **закритого типу з множинним вибором, які будуються за принципом класифікації**.

Висновки. *По-перше*, система тестового контролю – важливий елемент в системі функціонального навчання, призначений для об'єктивного оцінювання набутих слухачами знань і вмінь, *по-друге*, тестові завдання за формою поділяються на тестові завдання закритого і відкритого типу, які, в свою чергу, розділяються за принципами побудови: **закритого типу** - на тести з множинним вибором (в т.ч. з простим множинним вибором), альтернативні, на відтворення вірної послідовності і на відновлення відповідності частин. Тестові

завдання відкритого типу бувають з короткою відповіддю і з розгорнутою відповіддю.

І *по-третє*, знання форм і принципів побудови тестових завдань суттєво допоможе педагогічним працівникам центру ефективніше проводити навчальні заняття з слухачами, що в свою чергу, приведе до більш якісної підготовки цих самих слухачів.

Схема

Гловацька О.В., методист методичного кабінету навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Вінницької області.

САМООСВІТА ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ФОРМА РОБОТИ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ НМЦ ЦЗ ТА БЖД

Головне не в тому, щоб накопичити якомога більше знань, - головне в тому, щоб ці знання, великі чи малі, належали б тобі одному, були дітищем твоїх особистих вільних зусиль.

Ромен Роллан

«Вік живи – вік навчайся» - у цьому прислів'ї закладено народну мудрість про необхідність постійної освіти. Повною мірою ці слова стосуються діяльності абсолютно всіх педагогічних працівників, де б вони не працювали.

Практика довела: основний шлях, здатний істотно вплинути на підвищення рівня майстерності педагогічних працівників, їхньої компетентності та ерудиції - це чітка організація методичної та дослідницької роботи на справді науковій основі.

Підвищення кваліфікації педагогічного працівника – процес неперервний, його основною складовою є методична робота. Удосконалення самої методичної роботи потребує правильного розуміння її суті та її основного призначення, кола вирішуваних нею завдань, вимог до її організації та здійснення.

Поняття «**методична робота**» міцно увійшло в педагогічний лексикон. Педагогічна енциклопедія (1993 р, редакція М. Поташник) надає таке визначення цьому терміну: «*Методична робота в освітніх закладах є частиною неперервної освіти викладачів. Мета її – освоєння найбільш раціональних методів і прийомів навчання, підвищення рівня загально-дидактичної та методичної підготовленості педагога до організації та ведення навчальної роботи. Вона ... органічно поєднана з повсякденною практикою педагогів*».

Не підлягає сумніву той факт, що без постійного оновлення своїх знань і вмінь робота педагогічного працівника в сучасних умовах просто неможлива (наказ МНС Укр. №174 від 31.08.2005 – пар. 3 п.3.1): головним завданням центрів є «...*Розвиток педагогічної та професійної майстерності педагогічних працівників, створення мотивації та умов для професійного вдосконалення, забезпечення їх атестації та підвищення кваліфікації*».

Що ж саме стимулює самовдосконалення та активність педагогічного працівника в методичній роботі? Яким чином спланувати, активізувати, контролювати, оцінювати та підсумувати цю роботу?

Загальновідомо, що методична робота педагогічного працівника умовно поділяється на періоди від атестації до атестації. Кожному такому періоду відповідають **3 етапи**.

О Етапи методичної роботи:

I етап – робота в міжкурсовий період, протягом якого педагогічний працівник активно працює над підвищенням свого професійного рівня, бере участь у всіх видах методичної роботи, визначається з темою самоосвіти, активно вивчає і застосовує набуті знання (свій досвід з даного питання) в навчальному процесі.

II етап – підвищення кваліфікації педагогічного працівника (курсова перепідготовка), в результаті якої відбувається корекція й діагностика професійного зростання педагогічного працівника. На цьому етапі педагогічний працівник дає відповіді на запитання «Що ще потрібно вивчити, вдосконалити, врахувати, щоб відповідати вимогам сьогодення?»

III етап – атестація працівника, в результаті якої встановлюється відповідність кваліфікаційній категорії (категорія підтверджується, підвищується, присвоюється звання). Основне завдання атестації – виявлення резервів підвищення кваліфікації працівника.

Оскільки *атестація* лежить в основі всієї методичної роботи педагогічного працівника, він має бути добре ознайомлений із вимогами і правилами її проведення, має правильно організувати і спланувати свою роботу в міжатестаційний період.

Методична робота в навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності – це основний вид освітньої діяльності педагогічного працівника, що являє собою сукупність заходів, організованих адміністрацією НМЦ з метою оволодіння методами і прийомами навчально-методичної роботи, творчого застосування їх під час теоретичних та практичних занять, пошуку нових, найбільш раціональних і ефективних форм і методів організації, здійснення та забезпечення навчального-методичного процесу з різними категоріями слухачів, вдосконалення щоденної робочої діяльності педагогічних працівників (*наказ МНС Укр. №174 від 31.08.2005 – пар. 3 п.3.1*):

– головним завданням центрів є «*програмно-методичне, інформаційне забезпечення та постійне вдосконалення навчального процесу, підготовка і видання для слухачів навчальних, методичних матеріалів, проведення теоретичних та практичних семінарів цільового призначення, конференцій, днів професійної майстерності*».

○ **Методична робота** - це цілісна, заснована на досягненнях науки і передового педагогічного досвіду, конкретному аналізі навчального процесу система взаємопов'язаних засобів, дій і заходів, спрямованих на всебічне підвищення науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної підготовки і професійної майстерності кожного педагогічного працівника (зокрема і заходи управління професійною самоосвітою), система, спрямована на розвиток і підвищення творчого потенціалу всього колективу навчально-методичного закладу.

○ **Метою методичної роботи** є зростання рівня педагогічної майстерності окремого працівника і всього колективу НМЦ в цілому, поліпшення організації навчального-методичного процесу з ЦЗ та БЖД, узагальнення та впровадження перспективного педагогічного досвіду

відповідно до галузі навчального закладу, підвищення теоретичного рівня й кваліфікації педагогічних працівників НМЦ.

○ **Напрямами методичної роботи** у навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (*наказ МНС Укр. №174 від 31.08.2005 – пар. 4 методична робота п.4.9*) є :

- удосконалення змісту, форм і методів функціонального навчання та забезпечення його єдності, органічного взаємозв'язку з підготовкою слухачів за спекурсам «ЦО» та «БЖ» у системі вищої освіти;

- підвищення ефективності та якості проведення усіх видів навчальних занять, розвитку педагогічної та професійної майстерності керівного і викладацького складу;

- інформаційне забезпечення навчального процесу з проблем педагогіки, психології, інформування про передовий педагогічний досвід;

- підготовка до атестації педагогічних працівників.

○ **Форми методичної роботи :**

- **колективні:** семінари (теоретичні, практичні), конференції, відкриті заняття, дні професійної майстерності, творчі звіти педагогічних працівників (в ході атестації).

- **індивідуальні:** самоосвіта, розробка лекцій, занять, індивідуальних та колективних завдань для слухачів, посібників, методичних рекомендацій, пам'яток, плакатів, взаємовідвідування занять, самоаналіз, методичні консультації.

- **організаційні:** педагогічна рада, методична рада, науково-методична рада.

Можна стверджувати, що організаційні форми методичної роботи консервативні: раз сформувавшись, вони увійшли до числа форм підвищення кваліфікації, даючи право обирати найбільш прийнятні з них для даного навчального закладу.

Історична довідка. В основному, організаційні форми методичної роботи педагогічних працівників, що поступово увійшли в практику сформувалися ще до 60-х років і були систематизовані науковцем В.Рогожкіним.

Мобільнішим є зміст самої методичної роботи. Його оновлюють постійно, відповідно до практичних потреб педагогічних працівників. В різні часи методисти приділяли йому особливу увагу: у 70-ті рр. популяризувалось випереджальне вивчення педагогічними працівниками планів, навчальних програм, нових підручників і методичних посібників. У 80-ті та -90-ті рр. було приділено значну увагу вивченню питань вікової психології, в тому числі і андрагогії.

За наших часів одним із основних питань, на яке звертають особливу увагу під час атестації, є така форма методичної роботи як **самоосвіта педагогічного працівника** (*наказ МНС України №174 від 31.08.2005 – пар. 4 п.4.12*):

«Самоосвіта керівних та педагогічних працівників включає підвищення рівня знань за фахом, загальної та професійної культури, вивчення передового педагогічного досвіду, участь у науковій та науково-методичній роботі, проведення відкритих занять, підготовку доповідей тощо.»

Історична довідка. Перші програми з самоосвіти було розроблено та опубліковано в 20-ті рр. ХХ ст. У 1972 р. Академія педагогічних наук СРСР підготувала зразкові програми та методичні рекомендації з планування самостійних занять педагогічних працівників вишів та середніх навчальних закладів, які було опубліковано в предметних методичних журналах; вони знайшли схвалення вчителів, викладачів.

Сьогодні плани самоосвіти стали визначати перспективу самостійного поповнення знань педагогічними працівниками, відображати пошуки потрібної науково-методичної літератури, терміни її вивчення, передбачувані шляхи використання за участі в семінарах і конференціях, інших заходах.

За наших часів кожен сучасний освітній заклад приділяє увагу цьому виду методичної роботи як можливості для професійного вдосконалення працівників у процесі самоосвіти. Саме від рівня пізнавальної активності, сформованості інтелектуальних умінь, ступеня розвитку розумових процесів, морально-вольової та мотиваційної сфер залежить і рівень самоосвіти людини. У зв'язку з цим можна визначити кілька стадій самоосвітньої діяльності.

○ Стадії самоосвітньої діяльності:

низька – спонтанна (позасистемна) самоосвіта, часто під впливом зовнішніх обставин за відсутності належним чином розвиненої пізнавальної культури;

середня – ситуативна самоосвіта на тлі інтересу до знання, задоволення виниклої пізнавальної потреби;

висока – систематична цілеспрямована самоосвіта на основі оволодіння технологією даного виду діяльності;

найвища – самоосвіта стає постійною життєвою потребою людини, неперервним процесом дослідницького характеру.

Рівень самоосвіти педагогічного працівника впливає й на його результати діяльності загалом.

Щодо педагогічних працівників, то як оцінні параметри доцільно використовувати вимоги тарифно-кваліфікаційних характеристик, в основу яких покладено компетентність, професіоналізм, продуктивність діяльності тощо.

○ Загальні характеристики самоосвіти:

- *самостійна робота з джерелами інформації;*
- *мобільний обсяг знань, насичений інтересом до фахової діяльності;*
- *розумова робота з урахуванням особистих нахилів, інтересів;*
- *самоосвітні читання з метою оволодіння професійними знаннями - вибір літератури за фахом для самостійного опрацювання;*
- *опрацювання, засвоєння найбільш прогресивних знань – одна з форм розвитку особистості в її підготовці до професійної діяльності;*

- розробка проблеми самоосвіти для глибшого і повнішого засвоєння методології та методики даної сфери знань;
- фундаментальне і всебічне дослідження, відповідальне ставлення до вивчення першоджерел;
- оволодіння знаннями відповідно до фаху за допомогою тематичних підручників, посібників та тематичних розробок;
- постійне поповнення вже існуючого багажу знань з фахової діяльності.

О Основні критерії самоосвіти як діяльності:

- пізнавальна активність;
- навчальна спрямованість;
- рівень майстерності;
- сформованість рефлексії;
- прояви творчості і новаторства;
- володіння технологією самоосвіти;
- позитивна «Я - концепція».

О Основні функції науково-методичної роботи на основі самоосвіти:

- інформаційно-інструктивна, навчальна функція;
- надання педагогічним працівникам допомоги у науковому осмисленні та проектуванні своєї педагогічної діяльності, її перспектив та шляхів удосконалення;
- узагальнення, пропаганда і поширення передового педагогічного досвіду, набутого на основі самоосвіти.

Робота над самоосвітою є посадовим обов'язком кожного робітника НМЦ, а стимулювання самоосвіти і професійної творчості – посадовим обов'язком начальника НМЦ та кожного керівника структурного підрозділу, в якому працюють педагогічні працівники.

Отже, управління самоосвітою, створення умов для творчого розвитку кожного працівника, планування та втілення в роботу відпрацьованих теоретичних і практичних питань самоосвіти залишається однією з найактуальніших проблем навчально-методичного центру.

Але перш ніж спланувати роботу з самоосвіти педагогічних працівників, потрібно з'ясувати професійні ускладнення, проблеми, що так чи інакше виникають у більшості працівників.

Щоб виявити наявні проблеми, а також допомогти подолати труднощі на шляху до ефективної самоосвіти, потрібно визначити необхідні у професійній діяльності теоретичні і практичні знання та вміння через анкетування.

АНКЕТА

**Показники оцінювання знань і вмінь педагогічного працівника
Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки
життєдіяльності**

№ з/п	Теоретичні знання та професійні вміння педагогічних працівників НМЦ	Володію	Володію частково	Не володію
1	<p>Знання предмета :</p> <ul style="list-style-type: none"> - орієнтація в меті та завданнях навчального процесу з ЦЗ та БЖД; - оперування термінологією з ЦЗ та БЖД; - орієнтація в законах ЦЗ та БЖД; - орієнтація в доборі змісту навчання на основі даних за темами, фактами та поняттями з ЦЗ та БЖД; - уявлення про роль і місце використання цих знань у навчальному процесі з ЦЗ та БЖД; - органічне поєднання теоретичних знань з ЦЗ та БЖД, їх практичного застосування в навчальному процесі. 			
2	<p>Володіння методикою викладання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння мети і завдань навчального процесу з ЦЗ та БЖД; - орієнтація в навчальних планах і програмах з ЦЗ та БЖД; - орієнтація в розмаїтості та цільовій спрямованості різних методів і прийомів навчання; - орієнтація в нових, сучасних методах і прийомах навчання; - орієнтація в нових формах організації навчання з ЦЗ та БЖД. 			
3	<p>Знання психологічних особливостей навчання дорослих:</p> <ul style="list-style-type: none"> - знання основних понять андрагогіки, необхідність урахування знань андрагогіки під час вибору змісту, форм і методів навчання слухачів. 			
4	<p>Знання теоретичних основ навчання :</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння мети і завдань педагогічних взаємодій викладача зі слухачами в 			

	<p>процесі їх навчання;</p> <ul style="list-style-type: none"> - орієнтація в методах діагностики рівня навченості слухачів; - характеристика занять різного типу; - орієнтація в класифікації методів навчання та характеристика кожного з них. 			
5	<p>Знання технологій навчання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння необхідності управління навчально-пізнавальною діяльністю слухачів та місця викладача в цьому процесі; - володіння прийомами планування та організації самостійної роботи слухачів за визначеними темами ЦЗ та БЖД; - орієнтація в різних видах та змісті контрольної-аналітичної діяльності викладача в процесі навчання слухачів. 			
6	<p>Уміння користуватися дослідницькими методами роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вивчення наукової, методичної літератури та нормативної документації з ЦЗ та БЖД (наказів, положень тощо); - вміння спостерігати і порівнювати (напр. якість знань під час різних видів тестування); - метод дослідження; - метод експерименту тощо. 			
7	<p>Уміння узагальнювати особистий досвід</p>			
8	<p>Володіння методами і прийомами самоосвіти</p>			

О Вибір єдиної методичної теми

Однією з найважливіших форм методичної роботи є **робота над єдиною методичною темою** (проблемою) всього колективу. За правильного вибору єдиної методичної теми (проблеми) і цілеспрямованої роботи з даної проблеми вона організовує, робить цілісним весь комплекс форм, є своєрідним системотвірним чинником.

Єдина методична тема повинна бути актуальною для всього колективу, відповідати рівню його розвитку; бути співзвучною сучасним педагогічним

ідеям. Бажано, щоб методична тема охопила більшу частину навчально-методичної роботи.

Робота над єдиною методичною темою передбачає спільне планування лекцій і практичних занять з найскладніших тем, взаємовідвідування занять з їх подальшим обговоренням, аналіз тестових завдань, самостійні заняття, підготовку доповідей і рефератів на основі вивчення науково-педагогічної літератури з даної теми.

Єдина методична тема має бути актуальною, дійсно важливою для всього колективу, визначена з урахуванням вже досягнутого колективом рівня діяльності та побажаннями педагогічних працівників центру.

Методична тема має бути сформульованою досить конкретно, чітко. Вона повинна пронизувати всі форми роботи з педагогічними працівниками, зокрема повинна знайти своє продовження в самостійних заняттях педагогічних працівників, у їхній самоосвіті.

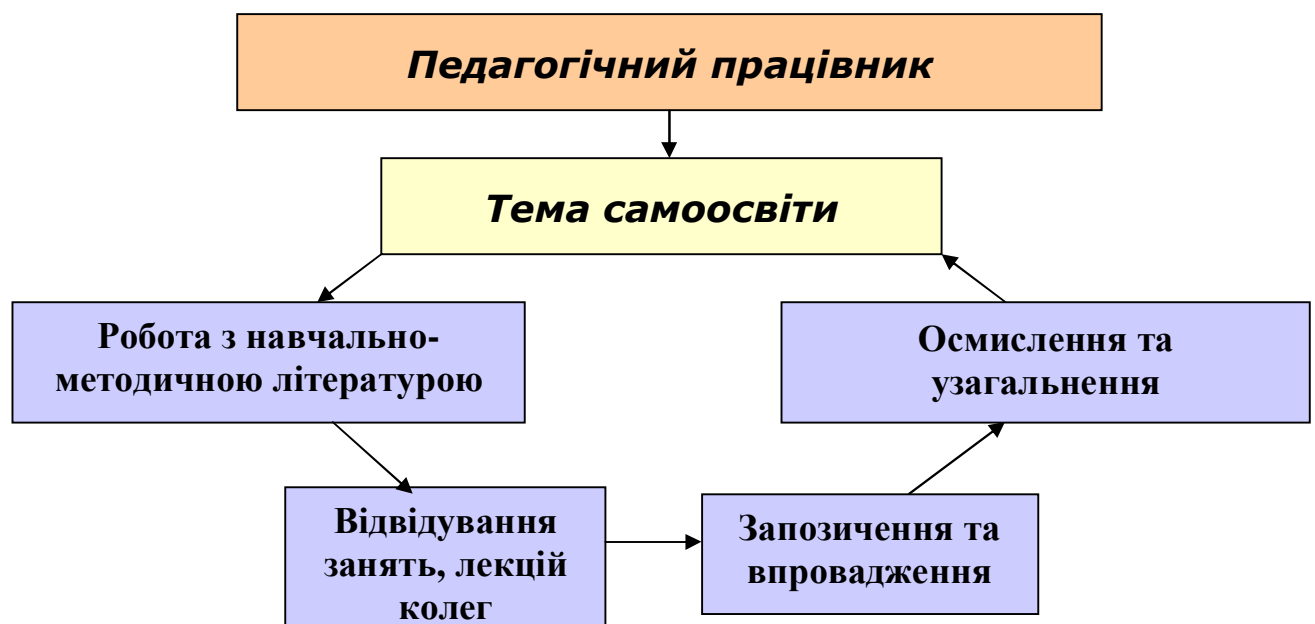
○ **Вибір теми самоосвіти**

Навчально-методичну роботу **над темою самоосвіти** слід побудувати на принципі відкритості та системності, цілісності й доцільності, практичної спрямованості й конкретності. Методичну роботу над самоосвітою не можна зводити до разових заходів.

Вибір теми для самоосвіти визначається потребою педагогічного працівника, рівнем його володіння теоретичною підготовкою та практичними вміннями й навичками, відповідністю змісту освіти, рівню підготовки педагогічного працівника.

Отже, вибір теми самоосвіти – особисте бачення, тому нав'язування теми або регламентація повинні бути відсутніми.

За темою самоосвіти педагогічний працівник може підготувати виступ на педагогічних та методичних радах, семінарах, підготувати лекцію або відкрите заняття, нарешті, узагальнити свій досвід з досконало опрацьованої теми.

○ Робота над передовим педагогічним досвідом

Найважливішим напрямом методичної роботи є **вивчення, узагальнення і використання перспективного педагогічного досвіду**. Педагогічні працівники вивчають суть досвіду, його зміст, методи і прийоми, конкретні умови виникнення, становлення й розвитку тощо.

Під час вивчення перспективного педагогічного досвіду бажано встановити, яка наукова база стала основою того чи іншого методичного прийому, які конкретно сучасні фахівці, науковці, надихнули на творчі пошуки, які об'єктивні й суб'єктивні чинники, мікроклімат і середовище забезпечили високий навчальний ефект.

Перспективний педагогічний досвід навчає, виховує, розвиває педагогічного працівника, висвітлює перспективу, до якої має прагнути кожен фахівець. Його можна вивчити і використати в центрі за допомогою різних форм методичної роботи. Форми узагальнення педагогічного досвіду можуть бути різними:

- звіт про виконану роботу;
- доповідь з певного питання;
- реферат з обраної теми;
- організація виставки методичних посібників, рекомендацій, пам'яток, плакатів;
- надання методичних розробок занять, заходів;
- організація педради з певного питання тощо.

○ Орієнтовний план самоосвіти педагогічного працівника

1 стор.

План самоосвіти

педагогічного працівника

П І Б

НМЦ ЦЗ та БЖД .....області (міста)

На 20_____ н.р.

2 стор. **Тема, над якою працює НМЦ ЦЗ та БЖД .....області (міста):**

---

3 стор. **Тема, над якою працює педагогічний працівник:** _____

---

4 стор. **Відомості про педагогічного працівника:**

Прізвище, ім'я, по батькові	
Освіта (навчальний заклад, рік закінчення)	
Педагогічний стаж	

Посада	
Додаткова спеціальна підготовка в сфері ЦЗ	
Курси підвищення кваліфікації	
Рік останньої атестації	
Категорія, звання педагогічного працівника	

5 стор. **Розділи, за якими працює педагогічний працівник:**

1 розділ. Вивчення керівних документів

Назва вивченого документа	Використані джерела	Термін

6 стор. **2 розділ. Науково-теоретична підготовка з ЦЗ та БЖД**

Тема для вивчення	Використані джерела	Термін

7 стор. **3 розділ. Основні питання андрагогіки та психології**

Теми для вивчення	Використані джерела	Термін

8 стор. **4 розділ. Основні питання методики викладання, ознайомлення з інноваційними технологіями, впровадження в діяльність**

Тема для вивчення	Використані джерела	Термін

9 стор. **5 розділ. Участь у різних формах методичної роботи**

№	Форма методичної роботи	Дата	Захід	Відмітка про виконання

10 стор. **6 розділ. Власні відкриті(показові) заняття та заходи**

№	Тема відкритого заняття	Дата	В рамках якого заходу проводиться	Відмітка про виконання

11стор. **7 розділ. Відвідування занять(лекцій,заходів)**

№	Тема відкритого заняття, лекції,заходу	Дата	Прізвище,ім'я та по батькові п/п	В рамках якого заходу проводиться

12стор. **8 розділ Вивчення та впровадження передового педагогічного досвіду**

Колективного (назва установи); індивідуального (ПІБ п/п)	Тема досвіду	Використані джерела

13стор. **9 розділ Власні методичні розробки**

Назва методичної розробки	Форма	Термін

14стор. **10 розділ Просвітницько-інформаційна робота через ЗМІ**

Назва статті;виступу	Назва сайту, видання, іншого джерела, що надрукували, розмістили матеріал	Термін

Голубко В.Є., д. істор. н., професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ПОСТАТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У РЕЦЕПЦІЇ СТУДЕНТІВ

Найважливішим завданням навчально-виховного процесу є підготовка фахівців, які поруч із набуттям потрібних для подальшої професійної діяльності кваліфікацій повинні засвоїти певні морально-етичні норми з точки зору формування, так би мовити, суто людських, особистісних якостей. В умовах технократизації суспільства, нині спостерігається тенденція до підміни живого спілкування між студентами та викладачами вищих навчальних закладів різноманітними формами віртуальної комунікації. Відтак із засобів, котрі б мали відігравати хоча й важливу, та все ж допоміжну роль в організації навчального процесу, вони перетворюються на своєрідних посередників між обома сторонами. Через те складається враження, що вплив постаті викладача

на студентів вже не відіграє такого важливого значення, як раніше. Останній стає всього лише однією із ланок у ланцюгу передачі знань. Між тим, як показує досвід, вплив особистісного фактора у взаєминах відіграє дуже важливу роль, позаяк «оживляє» їх, надає емоційності, а також є суттєвим мотиваційним стимулом у набутті не лише суто певних знань, потрібних для подальшої професійної діяльності, але й усвідомлення їх суспільної значущості.

Як відомо, ефективність і результативність навчально-виховного процесу у вищій школі насамперед залежить від двох ключових осіб – викладача та студента. У масиві наукових розробок, які стосуються даної проблеми, превалюють публікації, що стосуються переважно тем, котрі досліджують вплив викладача на студента у контексті пошуків найефективнішої методики викладання, психолого-педагогічних підходів у роботі із студентами, врешті питань, пов'язаних із підготовкою викладача-фахівця вищої школи. Разом з тим не підлягає сумніву, що процеси навчання і виховання можуть бути повноцінними лише тоді, коли вони є взаємними, коли навчається і виховується не лише студент, а й викладач. Педагогічний процес розглядається як спільна діяльність, діалог рівноправних учасників і таким чином переводиться на рівень міжособистісних стосунків. Викладач є посередником між студентами та навчальним матеріалом, засвоєння цього матеріалу відбувається безпосередньо у процесі навчання, тому викладач повинен бути готовим до виконання не лише ролі комунікатора, а й порадики, помічника, консультанта, партнера. Очевидно, що особистість людини залежить від виховання, від того, які цінності буде закладено в неї. Найбільший вплив на характер людини справляє родина, але не менш суттєвий, а в деяких випадках навіть більш значний вплив має викладач. Тож, саме на викладачі лежить відповідальність за те, яким буде наше наступне покоління, тому дуже важливо знати, яким має бути сам викладач, для того щоб виховати гідну людину суспільства. Успішному виконанню таких завдань сприяє наявність у нього таких якостей, як схильність до лідерства, готовність прийти на допомогу, доброта, вміння активізувати почуття відповідальності. Отже, особистість викладача вищої школи хоч-не-хоч неволею є в центрі уваги студентів. Відтак для нього вельми актуальним елементом коригування своїх взаємин із студентами не лише у дидактичній площині, але й суто міжособистісних взаєминах, що невід'ємні від загального навчально-виховного процесу є критичний погляд на свою персону збоку. Не кожному це до вподоби, проте є корисним навіть з огляду на власне самовдосконалення. Актуальність цієї проблеми на сучасному етапі годі переоцінити, адже навколишній світ дуже динамічний, а студенти виступають одними із найкращих його рефлєкторів, що неодноразово підтверджував історичний досвід. Тому не дивно, що в останні роки у психолого-педагогічних, соціологічних дослідженнях все більшу увагу надають вивченню так би мовити внутрішньому світу студентської молоді, її рецепції оточення, у тому числі і викладацького корпусу.

У пропонованій розвідці поставлено за мету з'ясувати чинники, які впливають на формування образу викладача вищої школи у студентському

середовищі, притаманні йому позитивні і негативні якості, а відтак конструювання його ідеального образу очима студентів. Для виконання поставленого завдання було застосовано метод міні-анкетування. Окрім того, було використано опубліковані результати соціологічних досліджень, проведені працівниками соціологічного центру Львівського національного університету ім. І. Франка. Центр щороку проводить анкетування на різних факультетах, у яких одне із чільних місць посідає блок питань, що стосуються ставлення студентів до викладання предметів та викладачів. Розглядаючи питання образу викладача в оцінках студентів, треба також враховувати індивідуальний досвід самих студентів: ті з них, котрі мають бодай мінімальний практичний досвід – навчання у інших навчальних закладах, праця, і студенти, котрі одразу із школи вступили до вищого навчального закладу, різняться у своїй візії викладацького корпусу. Студент, котрий опинився в університеті одразу після закінчення школи, автоматично переносить навички навчання зі школи до університету. Цим можна й пояснити ту увагу, яка в першу чергу приділяється викладачеві. Саме він повинен зацікавлювати, стимулювати тощо. Роль студента у такому випадку пасивна – він тільки “приймач”, а не активний учасник цього процесу. Ситуація дещо змінюється з роками. Студенти старших курсів починають розуміти, що не все залежить лише від викладачів, а дуже багато й від студентів, і як похідна від цього – самоосвіта, на якій і акцентують увагу студенти. Першокурсники намагаються побачити у викладачеві університету певним чином ідеалізований тип. Ідеальний образ сучасного викладача часто асоціюється із яскравою, самобутньою, творчою, не позбавленою харизми постаті, здатної відчувати проблеми і суперечності життя і пропустити крізь свою індивідуальність, своє життя особистість, яка передає життєві цінності і зразки професійної поведінки. Однак ідеал часто не є адекватним реальному образу викладача. Це помічають студенти доволі скоро. Принаймні за семестр-два про кожного з викладачів складається усталений стереотип, на котрий нашаровуються уявленнями студентів з минулих років.

В процесі даного дослідження студентам першого курсу було запропоновано на власний розсуд дати розгорнуті відповіді на два запитання: 1) виділити риси в особистості викладача які їм особливо імпонують і 2) назвати риси, котрі вони не сприймають. Загалом відповідно до кількості отриманих відповідей їх можна розмістити наступним чином:

1. Фаховість у викладанні, загальна ерудованість.
2. Взаємини із студентами.
3. Якості характеру.
4. Зовнішній вигляд.
5. Особиста громадянська позиція.

Загалом у наративах студентів переважали позитивні емоції у їхній рецепції викладацького корпусу. Це свідчить про їх потребу в довірливому спілкуванні з викладачем. Доволі прикметними є думки однієї студентки, яка пише: “Я дуже рада, що навчаюся в університеті, в якому викладають надзвичайно розумні люди. Викладач – це особистість, надзвичайно освічена,

комунікабельна, має дуже великий досвід. Мені подобаються поки-що усі викладачі... Негативних рис у викладачів я не бачу. Я думаю, що ми повинні сприймати їх такими, які вони є”.

Перше і друге місце з дуже малим розривом посідають дидактичні й академічні здібності викладача – з одного боку, і його оцінки в контексті взаємин із студентами – з іншого. Дидактичні здібності – це здібності передавати студентам навчальний матеріал доступно, зрозуміло, викликати у них активну самостійну думку, організувати самостійну діяльність, керувати пізнавальною активністю. Академічні здібності – здібності до галузі науки, що є предметом викладання. Здібний педагог добре знає навчальний предмет, досконало, глибоко володіє матеріалом, має до нього великий пізнавальний інтерес, проводить дослідницьку роботу. Він постійно тримає руку на пульсі змін, які відбуваються у його галузі, добре орієнтується у найновіших наукових досягненнях, відповідних публікаціях. Найхарактерніші позитивні відповіді щодо першої групи були такі: “розумний”, “має хороші власні знання”, “освічений”, “бездоганне знання предмета, який викладає”, “володіння великою кількістю інформації”, “має хороші знання і лише тоді може поділитися своїми знаннями”, “обізнаність не тільки у своєму фаху”. Цікавими є й оцінки студентами роботи викладача з точки зору методики викладання предмета. До позитивних якостей студенти найчастіше відносили наступні: “вміння зацікавити і захопити”, “використання інших методів заохочення для навчання, крім залякування”, “доступно викладає матеріал”, “цікаво викладає матеріал, а не суто по підручнику”, “вміння передати свої знання студенту”, “зрозумілий виклад матеріалу”, “розповіді протягом пари на декілька тем, які не стосуються лекції чи семінару (якись цікаві історії про студентів з життя)”. Цікавими, але цілком очікуваними є критичні або й відверто негативні якості, котрі виділяють студенти особливо щодо дидактичних та частково академічних здібностей викладача: “вбачання у викладі матеріалу тільки заробітку”, “має нечітку вимову і погані ораторські навички”, “незнання самим викладачем свого предмета”, “зануда, нудний виклад лекції”, “коли ціла пара стосується тільки плану без відходу від теми”. “Коли свій погляд викладач під час лекції фокусує лише на кількох “відмінниках”, - пише студент, у мене виникає враження, що я зайвий. Коли викладач рівномірно охоплює поглядом усіх нас, то це дає змогу зацікавитися та спонукає нас до активної роботи, дискусії”. Думки студентів про гучність мовлення викладача під час лекції: “Інколи викладачі говорять дуже тихо, інколи дуже кричать”. Студенти звертають увагу й на емоційність мовлення викладача як протиположності до монотонності в процесі викладу змісту лекції: “Люблю емоційне мовлення викладача, яскраве, образне, насичене афоризмами (бажано власними)!”. Ще одна цікава і, мабуть, найсуттєвіша рефлексія, котра спонукає замислитися над проблемою власне фахового й інтелектуального рівня викладача. У одному із наративів студентка написала: “Найбільше мене нервує, коли викладачі (або вчителі) самі знають не більше за студентів (учнів), але ставлять себе вище за всіх”.

Цікавими і різнобарвними є висловлювання студентів щодо перцептивних здібностей викладача, тобто вміння вникнути у внутрішній світ

студента, його психологічна спостережливість, пов'язана з розумінням особистості студента і його тимчасових психічних станів. Для більшості студентів є важливим, аби викладач був яскравою індивідуальністю, яка своїм прикладом мотивуватиме до формування неповторного особистісного світу молоді особистості. Водночас, значна частина студентів на перший план особистісних якостей ставить важливу, критеріальну якість для професії викладача – здатність педагога любити своїх студентів. Проведені у Львівському національному університеті ім. І. Франка дослідження показали, що 40% опитаних студентів бажають бачити у постаті викладача яскраву індивідуальність, 31% – доброзичливу людину, котра їх розуміє і любить, 29% – бути добрим фахівцем. З цього приводу можна навести характерне висловлювання студентки. У відповіді на поставлене запитання щодо позитивних якостей викладача вона пише: “Добре, коли викладач може зацікавити матеріалом, який викладає, і завдяки цьому сприяє вивченню поданого матеріалу; коли викладач є вимогливий, але справедливий; коли співпрацює з студентами і допомагає їм у проблемах, які виникли при засвоєнні матеріалу; коли викладач входить у ситуацію кожного студента і має до кожного підхід”, “класно, коли викладач сміється зі студентами, розуміє жарти, є що згадати після пари”. Тут же є зауваження щодо негативних рис: “Коли викладач є дуже вимогливим, але несправедливим щодо оцінювання знань, коли нехтує стараннями студента”, “безжалісний до студентів, намагається завалити студентів на екзаменах”, “знущається з менш здібних студентів”, “коли викладач розуміє, що студент недовчив і все одно валить”, “вживає нецензурну лексику до студентів”. Хоча студенти передусім у взаєминах із викладачем цінують демократичний стиль спілкування, це не означає, що їм подобається панібратство. Чимало відповідей серед негативних сторін спілкування викладача зі студентами називали “загравання”, поблажливість до так званих “любимчиків”.

Серед позитивних особистісних якостей характеру викладача студенти надають перевагу почуттю гумору, тактовності, пунктуальності, чесності, справедливості, непідкупності (що поєднується із поясненням “не хабарник”), щирості. Серед негативних особистісних якостей більше всього студенти називають, байдужість та пихатість, дратівливість, агресивність. Відтак найгіршою моделлю викладача є незацікавлена у студентах людина із власними амбіціями.

Студенти спостерігають за зовнішнім виглядом викладачів. Їм подобається гарний та охайний зовнішній вигляд, при чому дослідження показують, що цій якості викладача хлопці надають більшої уваги, ніж дівчата. Як показали дослідження Надії Гапон і Максиміліана Дубняка у ЛНУ ім. Івана Франка серед опитаних 45% студентів вважає, що викладач повинен користуватися класичним гардеробом, 40% вдягатися зі смаком, а решта – бути акуратним чи носити одяг з елементами національного стилю. Є й критичні висловлювання, серед них – “неохайність”, “лякає зовнішнім виглядом”, під час занять жує жуйку. Певного значення студенти надають віку викладача. Трохи більше 40% опитаних вважають, що молоді викладачі, які “нещодавно

самі були студентами”, краще розуміють їх та з ними легше неформально спілкуватися. Частина авторів наративів висловлює думку, що вік викладача корелює з його знаннями та досвідом, тому їм цікавіше працювати з досвідченішими педагогами.

Підсумовуючи, можна згрупувати якості уявно ідеального портрета викладача очима студентів наступним чином:

1. Здібності, уміння, знання, навички: високий рівень інтелекту, професійні знання, уміння гарно подати матеріал; організаторські здібності; уміння здійснювати індивідуальний підхід до студента, спрямованість і мотивація діяльності, захопленість.

2. Риси характеру, які виражають ставлення і спрямованість на справедливість, принциповість, послідовність, сумлінність тощо; вольові: наполегливість, самостійність, цілеспрямованість. Якості, пов'язані з темпераментом: розважливість, відповідність реакції зовнішньому збуднику.

3. Комунікативні якості: комунікабельність, почуття міри, педагогічний такт, товариськість, соціальна чутливість.

4. Інші психічні властивості: високі моральні якості, зрілість, екстравертність, домінантність, емоційна стабільність.

Серед позитивних якостей викладача студенти усе-таки вибудовують своєрідну ієрархію, де присутні:

1. Якості, що характеризують рівень знання викладача.

2. Якості, які виявляються в міжособистісних стосунках.

3. Особистісні якості. Серед них найважливішими студенти визнають чуйність, чутливість, уважність, стриманість, вимогливість, об'єктивність, справедливість, чесність, принциповість, скромність, життєрадісність, почуття гумору.

Отже, можна підсумувати: в умовах сучасної модернізації навчально-виховного процесу постать викладача й надалі залишається об'єктом рецесії студентів. Тому, використовуючи новітні техніки у своїй дидактичній діяльності, він має постійно стежити за другою не менш важливою стороною – бути уособленням, а принаймні прагнути досягти того ідеального образу, який хотіли б бачити у ньому студенти, адже особистий приклад завжди буде відігравати провідну роль у вихованні молодого покоління, його ціннісних орієнтирів.

Грабовський О.В., старший викладач – методист навчального пункту навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Житомирської області.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА ЯКІСЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Масштабні зміни в розвитку суспільства, зумовлені інформаційним, комунікаційним прогресом і загостренням глобальної проблематики у суспільстві, актуалізують підвищення якості підготовки фахівців в умовах

активної міжнародної інтеграції. Сучасне мобільне і динамічне суспільство вимагає від фахівця неординарного мислення, здатності відстоювати власну позицію й при цьому співіснувати з іншими людьми, з відмінними від власних поглядами, переконаннями, культурою, традиціями. При цьому особливого значення набувають такі особистісні якості фахівця, як: толерантність, комунікабельність та здатність розуміти своїх ділових партнерів.

Найчастіше толерантність розглядається у плані національних, етнічних, політичних стосунків між людьми, у педагогічному процесі, у міжособистісних відносинах. Проблема формування толерантності залишається недостатньо розробленою щодо професійної сфери діяльності людини.

Ми розглядаємо толерантність як якість особистості професіонала, що характеризується терпимим ставленням до оточуючих, виступає орієнтиром на певний тип стосунків, що проявляються і в професійній діяльності людини.

Сформована професія – це об'єктивна реальність, пов'язана з наявністю в суспільстві кваліфікованих спеціалістів, що вміють продуктивно вирішувати певні завдання, розраховані на задоволення потреб суспільства.

У процесі освоєння й виконання діяльності особистісні якості поступово професіоналізуються, утворюючи самостійну підструктуру.

Під професійно важливими якостями ми розуміємо індивідуальні якості суб'єкта діяльності, саме вони впливають на ефективність та успішність її опанування.

Розглянемо особливості професійної діяльності особового складу підрозділів цивільного захисту. Особливої актуальності сьогодні набуває культура поведінки працівника МНС з погляду дисципліни праці.

Мистецтво людського спілкування дає можливість уникати конфліктних ситуацій, прикросів і непорозумінь, які, на жаль, мають місце в реальному житті. Моральна культура працівника МНС з прийняттям Присяги зобов'язує його дотримуватися норм моралі, які регламентують вихованість, доброзичливість та інші норми поведінки. Більше того, ставлення до людини, як до вищої цінності, повага та захист її прав і свобод відповідно до Конституції України, а також міжнародних правових норм та загальнолюдських принципів моралі зобов'язує працівника МНС суворо їх дотримуватись і втілювати в життя.

Моральне виховання та культура працівника МНС – це його ставлення до людей, матеріальних і духовних цінностей, навколишнього середовища.

Морально-професійна культура працівника МНС – це знання, почуття, потреби, переконання, навички, знання етикету – все те, що виявляється у стосунках з підлеглими та колегами.

Культура та поняття про неї – це не тільки уявлення про здобутки матеріальних і рукотворних цінностей, але й уміння духовно збагачувати себе і при цьому втілювати в життя певні ідеали та принципи.

Робота в умовах надзвичайних ситуацій характеризується рядом особливостей. Окреслимо деякі з них.

Небезпека. Її ступінь в умовах надзвичайних ситуацій може бути різним: від безпосередньої небезпеки для життя – до найлегших форм хвороби.

Емоційний вплив небезпечних факторів на людину визначається не тільки їхнім об'єктивним рівнем, але й особистим уявленням людини про те, яку загрозу вони несуть. Ця діяльність потребує від спеціаліста мужності, самовладання та витримки, кмітливості, здатності перебороти страх, готовності до самопожертви та інших вольових якостей.

Дефіцит часу. Більшість робіт в умовах надзвичайних ситуацій необхідно виконувати або в мінімальні, або в чітко визначені терміни. Дефіцит часу складається з трьох основних складових: реально існуючий дефіцит, що залежить від сформованої ситуації, дефіцит, пов'язаний з термінами перебування співробітників («ліміт безпеки») у зоні надзвичайної ситуації і змінюваністю команд (додатковий час на адаптацію, ознайомлення із ситуацією тощо); дефіцит, обумовлений особливостями психологічного стану і підготовки співробітників.

Особливості виконуваної роботи та її організації. При ліквідації надзвичайної ситуації доводиться виконувати великий обсяг фізичної й інтелектуальної роботи, як правило, незвичної. Далеко не завжди зрозуміло, що треба робити. Але навіть якщо й зрозуміло, що потрібно робити, не завжди існує чітке уявлення, як і яким чином це здійснювати.

Способи вирішення проблем, що виникають, часто визначаються методом проб і помилок.

Показники трудової діяльності співробітників, які працюють в умовах надзвичайних ситуацій, як правило, набагато вищі, ніж під час роботи в нормальних умовах. В екстремальних ситуаціях люди працюють зі значно більшою продуктивністю, бажанням, відповідальністю й організованістю. Робота в екстремальних і суперекстремальних (на грані можливості) умовах потребує граничної мобілізації фізично-психологічних адаптивних можливостей людини та призводить до формування «екстремального стану».

Відносна ізоляція. Особи, що беруть участь у ліквідації надзвичайної ситуації, протягом певного (іноді тривалого) часу перебувають у певній ізоляції. Негативний вплив останньої підсилюється відривом від звичної системи трудових і соціальних відносин, необхідністю підпорядкування новій системі вимог, обмеженням можливості переміщення і досить твердими регламентаціями поведінки.

Відповідальність. Як правило, роботи з ліквідації надзвичайної ситуації знаходяться в центрі суспільної уваги. Участь у них сприймається, з одного боку, як справа честі і предмет гордості, а з іншого боку, як джерело небезпеки і ризику для здоров'я. Тому участь у роботах з ліквідації надзвичайних ситуацій не повинна бути примусовим обов'язком. Її слід розглядати як відповідальне доручення, яке не можна виконати несумлінно, тому що ціна недобросовісного виконання завдань дуже висока.

Отже, для особового складу оперативно-рятувальної служби, поряд із високими загальнолюдськими якостями, слід формувати ще й специфічні якості, обумовлені службово-бойовою діяльністю.

Для формування особистісного «запасу міцності» особлива увага в підготовці особового складу повинна приділятися розвитку толерантності як

фактора професійної соціалізації. Толерантність працівників МНС характеризується психологічною стійкістю, здатністю позитивно сприймати оточуючих людей і оцінювати їх, наявністю системи позитивних установок на міжособистісне й міжкультурне спілкування та взаємодію, наявністю впевненості в собі, гуманності, комунікабельності, поваги й терпимості до інтересів, звичаїв, традицій і культури інших народів.

Гусятинська Н.А., д.т.н., професор, Національний університет державної податкової служби України.

Чорна Т.М., к.т.н., Національний університет державної податкової служби України, Київська область.

ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН, ПОВ'ЯЗАНИХ З БЕЗПЕКОЮ, У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА ОСНОВІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Одним із важливих шляхів підвищення рівня національної безпеки на сучасному етапі є перехід від пріоритету захисту в складних ситуаціях до пріоритету попередження цих ситуацій, інактивації причин виникнення загроз та створення цілісної системи безпеки життя і діяльності. Серед першочергових завдань щодо створення безпечного середовища на перший план повинно виходити навчання та виховання висококваліфікованих спеціалістів зі свідомим ставленням до небезпек, здатних приймати адекватні рішення, спрямовані на організацію не лише індивідуальної безпеки, але й безпеки колективу людей. Відповідна компетентність у населення формується у результаті навчання та набуття досвіду на всіх етапах освіти та практичної діяльності.

В Україні безпека життєдіяльності населення, безпека і захист господарських об'єктів і національного надбання держави від дії небезпечних та шкідливих факторів – це частина державної політики, національної безпеки і розбудови держави. Загальні завдання та основні напрямки роботи у сфері техногенно-екологічної безпеки визначаються законодавством з питань цивільного захисту, промислової безпеки та охорони праці, охорони навколишнього природного середовища, охорони здоров'я, законодавством у сфері національної безпеки та оборони.

Управління якістю підготовки з безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у системі вищої освіти України здійснюється двома керівними органами – Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (Інститут інноваційних технологій та змісту освіти, науково-методична комісія з цивільної безпеки, республіканська та обласні науково-методичні ради з ЦЗ і БЖД, базові за галуззю кафедри з ЦЗ і БЖД), а також Міністерством надзвичайних ситуацій України (Інститут державного управління у сфері цивільного захисту НУЦЗУ, Науково-методична комісія з функціонального навчання та підготовки населення, навчально-методичний центр ЦЗ та БЖД АР Крим, областей, методичні кабінети).

Система закладів вищої освіти є однією з основних ланок у формуванні компетентності з питань безпеки у майбутніх фахівців. Відповідно до ДСТУ 5058:2008 «Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», навчання студентів, проводиться відповідно до вимог функціональної освітньої підсистеми «Навчання з питань безпеки життєдіяльності» єдиної державної системи цивільного захисту. Так, відповідно до положення «Про функціональну підсистему «Освіта і наука України» єдиної державної системи цивільного захисту України, метою підготовки є усвідомлення студентами необхідності обов'язкового виконання установлених правил безпеки у навчально-виробничому процесі, норм безпечної поведінки в побуті та в умовах надзвичайних ситуацій; виховання високих морально-психологічних якостей, почуття гуманного відношення до людини, яка потрапила в екстремальну ситуацію; практична підготовка щодо вміння користуватися засобами індивідуального та колективного захисту і грамотно діяти у надзвичайних ситуаціях.

Спільним наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №969/922/216 від 21.10.2010 року «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» встановлено, що нормативні навчальні дисципліни «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» та «Цивільний захист» повинні вивчатися всіма студентами, курсантами та слухачами вищих навчальних закладів України, окрім навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України.

Нормативні курси «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» є основними дисциплінами, спрямованими на виховання загальної культури безпеки особистості, її відповідних моральних цінностей, поглядів, поведінки; формування правильної соціальної позиції щодо власної безпеки, мотивація безпечної поведінки в побуті, на виробництві. Вивчення зазначених дисциплін дозволяє підготувати майбутніх фахівців до вирішення складних проблем, пов'язаних з прогнозуванням надзвичайних ситуацій, побудовою моделей їхнього розвитку та оцінкою соціально-економічних наслідків, а також прийняття ефективних рішень щодо розроблення та реалізації вимог до проектних рішень за критеріями ризику і безпеки об'єктів в зонах впливу надзвичайних ситуацій.

Затвердження нових типових програм навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист» (2011 р.), які передбачають орієнтування майбутніх фахівців на готовність до прийняття управлінських рішень під час виникнення небезпечних ситуацій, потребує перегляду методичних підходів до викладання зазначених курсів у вищих навчальних закладах.

Традиційний для вітчизняної вищої школи **об'єктно-орієнтований підхід** до викладання (коли для вивчення пропонуються, в основному, об'єкти та явища навколишнього світу, а не проблеми) показує низьку ефективність,

оскільки не сприяє застосуванню системного підходу щодо вирішення проблемних ситуацій, що виникають у різних сферах життя і діяльності людини.

Іншим підходом є *суб'єктно-діяльнісний*, який передбачає формування у студентів не лише уміння розв'язувати професійно-орієнтовані завдання, а й готовності до прийняття відповідальних рішень, здатності до творчого рівня власної професійної діяльності. Зазначений підхід дозволяє перетворити студента з об'єкта на суб'єкта навчання, створити максимально сприятливі умови для розвитку і розкриття його здібностей, орієнтує не тільки на засвоєння знань, але й на способи цього засвоєння, мислення і діяльності, на розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу студента. Проте, зважаючи на тенденцію до об'єднання дисциплін, пов'язаних з безпекою, в один курс з відповідним скороченням загального навчального навантаження, зменшення кількості практичних занять і збільшення часу, що відводиться на самостійну роботу студента, цей підхід на практиці досить складно реалізувати.

Окреме місце в педагогічній практиці займає активний *ситуаційно-проблемний підхід*, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань, створенні навчальних ситуацій на основі фактів з реального життя. Позитивною стороною такого підходу є не тільки отримання знань і формування практичних навиків, але й розвиток системи цінностей студентів, професійних позицій, життєвих установок, своєрідного професійного світосприйняття. Такий підхід дозволяє застосувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань, сприяє розвитку у студентів самостійного мислення, уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою, працювати в команді, знаходити шляхи найбільш раціонального вирішення конкретної проблеми.

Наразі високий рівень компетентності спеціалістів розглядається як найважливіша конкурентна перевага окремої держави у світовому співтоваристві. Підтвердженням цьому є розроблення і реалізація цільових національних програм в політиці ряду високорозвинутих країн (норвезька програма «Реформа компетентності», французька програма з розвитку інформаційної компетентності PAGESI). Компетентнісний підхід реалізований у багатьох країнах світу на рівні національних освітніх стандартів і є пріоритетом гарантованої якості освіти.

В руслі світових тенденцій вища школа України послідовно переходить на використання стандартів вищої освіти «третього покоління», в основу розроблення яких покладено саме *компетентнісний підхід* як один із нових концептуальних орієнтирів, напрямів розвитку змісту освіти в Україні та розвинених країнах світу. Створення нових вітчизняних стандартів вищої освіти на основі компетентнісного підходу та освітніх програм, які базуються на відображенні якісних результатів освітнього процесу шляхом визначення компетенцій, на думку вчених, забезпечить їх порівнянність із європейськими освітніми системами; зміцнення позицій вищої освіти України в загальноєвропейському освітньому та дослідницькому просторі; ефективну

взаємодію вищої освіти й ринку праці, а також підвищить адаптованість випускників ВНЗ до життєдіяльності.

Ідеї компетентнісного підходу, який передбачає застосування принципово нової методології до організації змістовної та процесуальної сторін вищої освіти, наразі помітно поширюються в освітньому просторі України. Його особливість полягає в створенні нової моделі освіти, яка, ґрунтуючись на результатах навчання, регулює саморозвиток студентів, викладачів, всієї системи вищої освіти.

Компетентнісний підхід в освіті ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (соціальних і особистісних) і професійних компетенцій особистості

Важливо розрізнити поняття «компетенція» та «компетентність». Компетенція є завчасно заданою нормою освітньої підготовки, що необхідна для продуктивної діяльності у певній сфері. Компетентність – володіння відповідною сукупністю компетенцій, що включає також особисте ставлення людини до предмета діяльності.

Відповідно, можна виокремити універсальні та предметні компетенції. *Універсальні компетенції* (соціально-особистісні, інструментальні, загальнонаукові) забезпечують нормальну життєдіяльність людини у соціумі та дозволяють вирішувати проблемні завдання в професійній сфері з певним рівнем функціональної грамотності. *Професійні компетенції* визначають успіх професійної діяльності фахівця, сприяють самореалізації і конкурентоздатності його на ринку праці.

Нові типові програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» базуються саме на компетентнісному підході та передбачають формування в процесі навчання готовності випускників до прийняття грамотних управлінських рішень під час виникнення небезпечних ситуацій.

Вивчення курсу «Безпека життєдіяльності» передбачає формування у бакалаврів ряду загальнокультурних та професійних компетенцій (табл. 1). Слід зазначити, що «Безпека життєдіяльності» не вирішує спеціальних проблем безпеки. Це прерогатива спеціальних дисциплін (галузевої безпеки праці, електробезпеки, ядерної, пожежної тощо). Вона має на меті забезпечити загальну грамотність у сфері безпеки, є науково-методичним фундаментом для всіх без винятку спеціальних дисциплін. Людина, яка має знання з питань безпеки життєдіяльності, свідомо небезпек, не нашкодить іншій людині, здатна грамотно діяти в екстремальних умовах.

Таблиця 1

Основні компетенції з безпеки життєдіяльності

Загальнокультурні компетенції	Професійні компетенції (за видами діяльності)
- культура безпеки і ризик-орієнтоване мислення, при	<i>Виробничо-технологічна діяльність:</i> - здатність орієнтуватися в основних методах і

<p>якому питанню безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети;</p> <p>- знання сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності та вміння визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання;</p> <p>- вміння оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, провести моніторинг небезпечних ситуацій та обґрунтувати головні підходи та засоби збереження життя, здоров'я та захисту працівників в умовах загрози і виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій;</p> <p>- здатність приймати рішення щодо безпеки в межах своїх повноважень.</p>	<p>системах забезпечення техногенної безпеки, обґрунтовано вибирати відомі пристрої, системи та методи захисту людини і природного середовища від небезпек;</p> <p>- вміння оцінити сталість функціонування об'єкта господарювання в умовах надзвичайних ситуацій та обґрунтувати заходи щодо її підвищення;</p> <p>- вміння обґрунтувати та забезпечити виконання комплексу робіт на об'єкті з попередження виникнення надзвичайних ситуацій, локалізації та ліквідації їхніх наслідків.</p> <p><u>Організаційно-управлінська діяльність:</u></p> <p>- здатність орієнтуватися в основних нормативно-правових актах у сфері забезпечення безпеки;</p> <p>- знання організаційно-правових заходів забезпечення безпечної життєдіяльності та вміння обґрунтувати і забезпечити виконання у повному обсязі заходів з колективної та особистої безпеки;</p> <p>- вміння забезпечити координацію зусиль виробничого колективу в попередженні виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків.</p> <p><u>Проектно-конструкторська діяльність:</u></p> <p>- вміння ідентифікувати небезпечні чинники природного та техногенного середовищ і віднайти шляхи відвернення їхньої уражальної дії, використовуючи імовірнісні структурно-логічні моделі;</p> <p>- вміння оцінити безпеку технологічних процесів і обладнання та обґрунтувати заходи щодо її підвищення;</p> <p>- вміння обґрунтувати нормативно-організаційні заходи забезпечення безпечної експлуатації технологічного обладнання та попередження виникнення надзвичайних ситуацій.</p> <p><u>Педагогічно-консультативна діяльність:</u></p> <p>- обґрунтування та методичне забезпечення проведення навчання серед працівників та населення з питань безпеки життєдіяльності та дій за надзвичайних ситуацій;</p> <p>- вміння надати допомогу та консультації працівникам і населенню з практичних питань безпеки життєдіяльності та захисту у надзвичайних ситуаціях.</p>
---	---

	<p><u>Контрольно-консультативна діяльність:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - оцінювати стан готовності підрозділу до роботи в умовах загрози і виникнення НС за встановленими критеріями і показниками та надавати консультації працівникам організації (підрозділу) щодо підвищення його рівня; - здатність аналізувати механізми впливу небезпек на людину, визначати характер взаємодії організму людини з небезпеками середовища існування з урахуванням специфіки механізму токсичної дії небезпечних речовин, енергетичного впливу та комбінованої дії уражальних факторів.
--	---

Після вивчення курсу «Цивільний захист» магістри (спеціалісти) повинні отримати комплекс знань та вмінь, які забезпечать набуття майбутнім фахівцем компетенцій у сфері реалізації основних завдань цивільного захисту (табл. 2). Застосування компетентнісного підходу до викладання дисципліни «Цивільний захист» дозволить сформувати фахівця, здатного до гнучкої адаптації у мінливих життєвих ситуаціях, генерування нових ідей, самостійного та критичного мислення; спроможного бачити та формувати проблему (в спроможного бачити та формувати проблему (в особистому та професійному плані), знаходити шляхи раціонального її вирішення; усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в оточуючій його дійсності; здатного грамотно працювати з інформацією (збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами розв'язання, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем) тощо.

Таблиця 2

**Основні компетенції випускників ВНЗ
у сфері реалізації завдань цивільного захисту**

Загальнокультурні компетенції	Професійні компетенції
<ul style="list-style-type: none"> - вміння визначити коло своїх обов'язків за напрямом професійної діяльності з урахуванням завдань цивільного захисту; - знання методів та інструментарію моніторингу надзвичайних ситуацій, побудови моделей (сценаріїв) їх розвитку та оцінки їх соціально-економічних наслідків; - здатність приймати рішення з питань ЦЗ в межах своїх 	<ul style="list-style-type: none"> - проведення ідентифікації, дослідження умов виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій та забезпечення скоординованих дій щодо їх попередження на об'єкті господарювання відповідно до своїх професійних обов'язків; - обрання і застосування методик з прогнозування та оцінки обстановки в зоні надзвичайної ситуації, розрахунку параметрів уражальних чинників джерел надзвичайних ситуацій, що контролюються і використовуються для прогнозування, визначення складу сил,

повноважень.	засобів і ресурсів для подолання наслідків надзвичайних ситуацій; - розуміння, розробка і впровадження превентивних та оперативних (аварійних) заходів цивільного захисту; - інтерпретування новітніх досягнень в теорії та практиці управління безпекою в надзвичайних ситуаціях; - забезпечення належної якості навчання працівників об'єкта господарювання з питань цивільного захисту, надання допомоги та консультацій працівникам організації (підрозділу) з практичних питань захисту в надзвичайних ситуаціях; - оцінювання стану готовності підрозділу до роботи в умовах загрози і виникнення надзвичайних ситуацій за встановленими критеріями і показниками.
--------------	--

Висновки. Отже, система вищої освіти потребує подальшого удосконалення, що пов'язано з соціально-економічними потребами суспільства, зокрема щодо створення безпечних умов життя і діяльності населення. Відповідно, невід'ємною складовою освіти ХХІ сторіччя повинно стати виховання життєво компетентної людини, здатної приймати відповідальні рішення як у стандартних, повсякденних, так і в надзвичайних ситуаціях.

Вирішення цього завдання пов'язане з подальшою інтеграцією України в європейський науково-освітній простір, переходом до динамічної ступеневої системи навчання фахівців, підготовлених до життя і діяльності в інформаційному суспільстві знань, глобалізованому світі, де освіта має випереджувальний, а не підтримуючий характер.

Удосконалення системи вищої освіти України вимагає перегляду підходів, змісту та технологій підготовки фахівців для різних сфер діяльності, в тому числі й під час викладання нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист». Застосування компетентнісного підходу в практиці викладання курсів дозволить готувати фахівців, здатних до швидкого реагування на постійно мінливі зовнішні чинники, спроможних приймати самостійні компетентні рішення, свідомо обирати ефективні способи і методи діяльності із широкого спектра альтернатив з метою забезпечення належного рівня як особистої, так і колективної безпеки.

Дмитрук В.В., старший викладач-методист навчального пункту навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Миколаївської області.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

Придатність людини до конкретного виду праці, трудової діяльності, визначається методами професійної орієнтації та професійного відбору. Першим етапом у виявленні здібностей до професії та у її виборі є професійна орієнтація на майбутню професію.

Професійна орієнтація – це система заходів, спрямованих на виявлення особистих особливостей, інтересів, здібностей кожної людини з метою надання їй допомоги у правильному виборі професії, яка найбільше відповідає її індивідуальним якостям та можливостям.

Особливої уваги заслуговує питання професійного відбору. Професійний відбір є важливим резервом підвищення якості та ефективності діяльності робітників та спеціалістів, сприяє підвищенню стабільності колективів, зниженню відсівів особового складу, покращанню якості комплектування підрозділів.

Професійний відбір – це система заходів, що дозволяє виявляти людей, які за своїми індивідуальними якостями найбільш придатні до навчання і подальшої професійної діяльності з обраної професії. Професійний відбір визначає професійну придатність, що означає певну характеристику, відображаючи можливості людини оволодіти будь-якою професійною діяльністю.

Виконання професійних обов'язків, вирішення практичних завдань, щодо попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій пов'язано з обумовленими труднощами, в тому числі з ризиком. Велику роль під час ліквідації відіграє техніка, але при цьому вирішальна роль все-таки належить людині, особливо її підготовці. Професійна підготовка забезпечує свідоме і раціональне використання пожежної та аварійно-рятувальної техніки й устаткування, доводячи виконання прийомів до автоматизму, у результаті чого утворюються так звані динамічні стереотипи. Це сприяє швидкому проведенню робіт при пожежах і стихійних лихах по рятуванню людей і збереженню матеріальних цінностей. Етапом професійної підготовки є професійно-технічна освіта (первинна професійна підготовка) за освітньо-кваліфікаційним рівнем «кваліфікований робітник». Однією з вимог до освітнього рівня осіб, які навчатимуться в системі професійно-технічної освіти, є повна загальна середня освіта. Тобто на навчання приймаються дорослі люди.

Сьогодні не існує єдиного наукового визначення терміна “доросла людина”, але узагальнюючи відповідні визначення різних науковців, до дорослих людей можна зарахувати будь-яку людину, яка в житті поводить себе усвідомлено й відповідально, яка зайнята певною справою, тобто має відносно сформовані фізіологічні й психологічні функції. Доросла людина відрізняється

досить високим рівнем самосвідомості: вона усвідомлює себе усе більш самостійною, самокерованою особистістю, незалежною в матеріальному (економічному), юридичному, моральному, психологічному відношеннях а також має значний власний життєвий досвід. Аналіз науково-методичної літератури показує, що можна визначити дорослого, який навчається, як людину, що володіє п'ятьма основними характеристиками:

- він усвідомлює себе все більш самостійною особистістю;
- він накопичує все більший запас життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, що стає важливим джерелом навчання його самого і його колег;
- його готовність до навчання (мотивація) визначається його прагненням за допомогою навчальної діяльності вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретної мети;
- він прагне до невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей;
- його навчальна діяльність значною мірою обумовлена тимчасовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами (умовами).

Визначення можливостей і здібностей дорослих людей до навчання є одним з основних компонентів психолого-педагогічних основ навчання дорослих. Відомо, що з віком деякі фізіологічні функції людського організму, пов'язані з процесом навчання, трохи слабшають: знижуються зір, слух, погіршуються пам'ять, швидкість і гнучкість мислення, швидкість реакції. Однак, по-перше, ці негативні явища виникають після п'ятдесяти років. По-друге, поряд із цим з'являються позитивні якості, що сприяють навчанню: життєвий досвід, обґрунтованість, раціональність умовиводів, схильність до аналізу і т.ін. Експерименти американських психологів показали, що в тих випадках, коли при навчанні необхідна глибина розуміння, осмислення, здатність спостерігати, робити висновки, дорослим це вдається краще, ніж молодим. Правда, майже у всіх випадках дорослі програють молодим у швидкості засвоєння матеріалу, у швидкості виконання навчальних завдань тощо. Можливості навчання кожної конкретної людини, природно, залежать від того, наскільки виснажлива праця, яку виконує вона на роботі, наскільки великі обов'язки в родині, в побуті, скільки вільного часу в неї залишається для навчання, які навчальні заклади доступні їй.

Однак головні труднощі дорослої людини при навчанні носять психологічний характер. З одного боку, дорослі бажають досягти життєвої мети, покращити рівень життя, досягти успіхів (підвищення) в роботі, соціальному стані, але, з іншого боку, у них виникає страх перед відповідальністю за навчання, змінами, які відбуваються. Дорослих турбують сумніви у своїх здібностях до навчання, страх, що в процесі навчання будуть виявлятися їхня неграмотність, невміння учитися, що неминуче при цьому порівняння їх з іншими, хто навчається, буде не на їхню користь, що вони будуть виглядати в чужих очах гірше, ніж хотілося б. У деяких дорослих людей викликає дискомфорт сама ідея повернення в шкільні стіни, до шкільних парт, дошки.

У другій половині ХХ століття активно почала розвиватися наука про навчання дорослих – андрагогіка. Основними принципами андрагогіки, на яких базується організація ефективного навчального процесу дорослих є:

1. Принцип діалогізації – рівноправна співпраця педагога та того, хто навчається.

2. Принцип проблематизації – розкриває творчий характер профільної підготовки.

3. Принцип індивідуалізації – актуалізація власного досвіду та врахування потреб того, хто навчається.

4. Орієнтованість навчання на індивідуальні особливості та можливості.

Під час навчання доводиться стикатися з такими двома категоріями слухачів.

I - віком 18-20 років, які закінчили тільки середню школу або професійно-технічний навчальний заклад. Вони звикли до класно-урочної системи навчання, мають невеликий життєвий та професійний досвід.

II – віком 21-30 років, в тому числі й після служби армії. Вони в основному спираються на власний досвід, відчують себе самостійними особистостями та не бажають повернення до «шкільних лав».

Тому при організації навчального процесу слід враховувати психолого-фізіологічні особливості слухачів, ретельно добирати методи та форми навчання, варіювати засоби та прийоми професійної підготовки.

Основними задачами підготовки особового складу є:

- формування високих моральних і бойових якостей, почуття колективізму і товариської взаємодопомоги, особистої відповідальності за виконання службових обов'язків, ощадливого відношення до пожежної та аварійно-рятувальної техніки і майна;

- виховання психологічної стійкості для роботи в екстремальних умовах (в умовах високої температури, сильного задимлення, загрози вибуху, обвалення конструкцій і т.д.), витривалості, сміливості і сили волі;

- навчання умілому виконанню обов'язків при несенні служби і бойовій роботі на пожежах та аваріях, суворій відповідальності за виконання Статутів і Правил безпеки праці;

- безперервне удосконалювання знань і практичних навичок по гасінню пожеж і ліквідації наслідків аварій та стихійних лих;

- підготовка для ведення вмілих і злагоджених дій при гасінні пожежі, ліквідації аварій, наслідків стихійних лих, проведення заходів щодо цивільної оборони, а також при взаємодії з іншими службами і відомствами.

Основна мета процесу виробничого навчання — формування основ професійної майстерності, а основним змістом процесу виробничого навчання є формування умінь і навичок, характерних для професії. У діяльності майстра, у порівнянні з діяльністю викладача значно знижується питома вага інформативної функції й підсилюється керівна, напрямна, інструктивна функції. Виробниче навчання включає в себе послідовне набуття та закріплення слухачами під керівництвом майстрів (інструкторів) виробничого навчання первинних професійних умінь і навичок виконання робіт, навчання

використанню сучасної техніки, механізмів та інструментів, набуття потрібних практичних навичок самостійно та якісно виконувати роботи, передбачені робочими навчальними планами. Це знаходить висвітлення у виборі і застосуванні форм, методичних прийомів навчання, визначає специфіку здійснення цього процесу.

У теорії і практиці виробничого навчання найпоширенішою є класифікація методів за ознакою джерела інформації: словесні, наочні і практичні методи. До словесних методів у цьому разі належать розповідь і пояснення, бесіда, значною мірою інструктаж тощо. До наочних методів відносять демонстрацію об'єктів (споруд, техніки) і наочного приладдя, показ операцій і процесів майстром, спостереження слухачів. Інша група — практичні методи, до яких відносять вправи, розв'язання виробничо-технічних завдань, лабораторно-практичні роботи. Провідним методом виробничого навчання є вправи, особливого значення набуває показ трудових прийомів, використання навчальної і виробничої документації.

До активних методів виробничого навчання належить виконання виробничо-технічних завдань, спеціальні вправи на прийняття рішень у різних виробничих ситуаціях (як варіант – оперативне розгортання, вирішення ПТЗ). Для виконання вправ створюють ситуації, що так чи інакше моделюють умови роботи та основні порушення. Вивчивши умови завдання, слухач повинен встановити порушення, визначити його можливі причини, знайти рішення та описати дії щодо усунення порушень у цьому конкретному випадку.

У практиці виробничого навчання дедалі поширенішими стають такі ефективні способи навчання:

- особистий показ та пояснення майстром виробничого навчання передових прийомів і методів;
- спеціальні вправи на відпрацювання передових прийомів і методів роботи на місцях;
- взаємонавчання шляхом прикріплення слухачів, які вже оволоділи передовими прийомами і методами роботи, до менш підготовлених слухачів;
- залучення кваліфікованих робітників до показу передових прийомів і способів роботи (спортсмени ПСП);
- самостійне спостереження слухачів за роботою висококваліфікованих робітників і спеціалістів (змагання з ПСП, ПТН).

При виборі методів теоретичного навчання доцільно користуватися наступною класифікацією:

1. Словесні методи (розповідь: розповідь-вступ, розповідь-викладання, розповідь-висновок, лекція, бесіда, дискусія, робота з книгою, пояснення)
2. Наочні методи (спостереження, ілюстрація, демонстрація наочних посібників і ТЗН)
3. Практичні методи (досліди, вправи, завдання, лабораторно-практичні роботи)
4. Методи за характером пізнавальної діяльності (створення ситуацій зацікавленості за допомогою введення у навчальну інформацію цікавих прикладів, фактів, досвіду; введення елементів порівняння і аналогій,

використання прийому парадоксальності і здивування, пізнавальні ігри, навчальні дискусії, імпровізація)

5. Проблемно-розвиваючі методи (створення та аналіз проблемних ситуацій, обговорення можливих варіантів вирішення проблемного завдання, ситуації, проблемна розповідь (лекція), проблемно-пошукові вправи, логічне послідовне вивчення нового навчального матеріалу, насиченого проблемними запитаннями, ситуаціями, завданнями, створення різноманітних програм вивчення одного і того ж навчального матеріалу в залежності від інтелекту слухачів, часу вивчення і виробничих ситуацій)

6. Методи стимулювання до навчання

7. Методи стимулювання відповідальності і обов'язку

8. Імітаційні методи (аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, ігри-вправи, навчально-рольові ігри)

9. Методи усного контролю і самоконтролю (Індивідуальне опитування, фронтальне опитування, усний залік, усний іспит)

10. Методи письмового контролю і самоконтролю (письмові контрольні роботи, письмові роботи, письмове тестування, письмові заліки, іспити).

Навчання вважається ефективним, коли застосовуються і комбінуються різноманітні засоби навчання, доповнюючи і підтримуючи один одного.

Інструктаж. Інструктажем в умовах виробничого навчання називають чітко визначену систему вказівок, рекомендацій, які стосуються способів виконання трудових дій. Інструктаж — це основний метод діяльності майстра і слухачів на занятті, спрямований на формування професійних знань, умінь і здібностей, та форма організації навчальних занять. Під час інструктажу майстер зосереджує увагу на певних аспектах діяльності, на виконанні потрібних трудових операцій, на необхідних прийомах роботи. У виробничому навчанні залежно від часу заняття розрізняють три основних види інструктажу: вступний, поточний, заключний. Мета вступного інструктажу — підготувати слухачів до активного і свідомого виконання вправ. Акценти інструктування можна змінити залежно від того, чи вперше виконується вправа, чи йдеться про вже знайомі операції, які виконувалися при розв'язанні інших трудових завдань.

Основні завдання вступного інструктажу – це ознайомлення:

- із змістом наступної роботи;
- з обладнанням та інструментом для виконання роботи;
- з технічною та довідковою документацією;
- з прийомами виконання роботи, уміннями і навичками, якими оволодіватимуть слухачі;
- з вимогами до виконання кожної вправи;
- з організацією робочого місця для виконання наміченої роботи;
- з правилами і логічною послідовністю виконання роботи;
- з найтиповішими видами помилок, яких слід уникати;
- із способами контролю якості виконаної роботи;
- із правилами техніки безпеки.

Поточний інструктаж здійснюють під час виконання вправ. Зміст і методика його проведення істотно відрізняються від вступного інструктажу. Поточний інструктаж більш індивідуалізований. Незалежно від обсягу, складності і характеру вмінь і навичок, які формуються з допомогою вправ, майстер повинен тримати в полі зору всіх слухачів групи, спостерігати їх діяльність і в потрібний момент консультувати їх. Коли питання важливе для всіх, майстер звертає на це увагу всієї групи або її частини. Загалом майстер частіше звертається до індивідуальних вказівок, аніж до групових.

Заключний інструктаж. Зміст заключного інструктажу в усіх подробицях передбачити досить складно. У загальному плані можна зазначити, що він проводиться у формі бесіди. Майстер аналізує результати виконання вправ, звертає увагу на типові недоліки, шляхи їх передбачення. Зміст заключного інструктажу залежить від середнього рівня сформованості умінь та навичок. Оцінюються індивідуальні результати роботи, виконання таких важливих критеріїв, як дотримання виробничих норм і відповідної технології. Під час заключного інструктування слід обговорити можливості ефективнішого виконання трудових завдань.

Крім усного інструктування, можна застосовувати письмові інструкції, які можуть бути виробничо-технологічного (у якій послідовності виконувати ту або іншу роботу) або навчального (вказівки, як виконувати) характеру. Застосування письмового інструктування поширює можливість майстра в керуванні процесом виробничого навчання.

Консультація — форма навчального заняття, що передбачає надання слухачам потрібної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і виробленні практичних умінь і навичок шляхом відповіді викладача на конкретні запитання або пояснення окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. За спрямованістю вона має скеровуватися на допомогу в оволодінні методологією теми чи розділу, а також методами самостійної навчальної роботи. Кількість годин на консультації визначається навчальними планами й індивідуальними планами викладачів.

Самостійна робота слухача – це складний, багатоаспектний процес, результативність якого визначається низкою факторів і умов (мотивація, минулий досвід, можливості, організація, забезпечення і т.п.). Самостійна робота, з одного боку, – це метод, з іншого – одна з форм, важливий компонент навчального процесу. Основними функціями самостійної роботи є: *пізнавальна* функція, що визначається засвоєнням систематизованих знань з дисциплін; *самостійна* функція – це формування вмінь і навичок, самостійного їх оновлення і творчого застосування; *прогностична* функція є вмінням вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання; *коригуюча* функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність; *виховна* функція — це формування самостійності як риси характеру. Самостійну роботу поділяють на 4 рівні, яким відповідають різні типи робіт.

1-ий рівень. Самостійна робота за зразком - копіювальні дії за заданим зразком, ідентифікація об'єктів і явищ, їх впізнання через порівняння з зразком.

2-ий рівень. Реконструктивні самостійні роботи - репродуктивна діяльність з відтворення навчальної інформації (узагальнення прийомів і методів пізнавальної діяльності, їх перенесення на розв'язання більш складних, але типових завдань).

3-ий рівень. Варіативні самостійні роботи – продуктивна діяльність самостійного застосування надбаних знань для розв'язання завдань, які виходять за межі типових, що потребує здібності до індуктивних і дедуктивних висновків, елементів творчості.

4-ий рівень. Творчі самостійні роботи – самостійна діяльність з переносу знань при розв'язанні завдань у нових ситуаціях.

Враховуючи особливості процесу навчання, найчастіше пропонуємо слухачам для виконання перші два види самостійних робіт.

Відповідно до наказу МНС №461 від 02.07.2007 «Про затвердження Положення про організацію професійно-технічного навчання в мережі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності АР Крим, областей» основними навчально-методичними документами з планування навчально-виробничого процесу є:

- робочі навчальні плани;
- робочі навчальні програми з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки;
- поурочно-тематичні плани;
- плани виробничого навчання;
- план заняття (уроку);
- розклад занять.

У робочому навчальному плані визначаються: освітній рівень, термін і мета навчання, графік навчально-виробничого процесу, зведені дані загального фонду навчального часу в тижнях, перелік обов'язкових навчальних предметів, видів навчальних робіт, кількість годин, відведених на них, послідовність їх вивчення, обсяг навчального часу на обов'язкову компоненту змісту професійно-технічної освіти, критерії їх кваліфікаційної атестації, перелік навчальних кабінетів, полігонів, робочих місць, закріплених для проведення виробничого навчання, вимоги до основних обов'язкових засобів навчання та плановий рівень професійної кваліфікації випускника.

Робоча навчальна програма з професійно-теоретичної підготовки, що формує відповідну професію, розробляється відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики з урахуванням пропозицій замовників на навчання та охоплює систему знань і вмінь слухачів про основи техніки, технологію виробництва, способи і методи виконання робіт, організацію та охорону праці в обсязі, необхідному для успішного оволодіння професією та подальшого підвищення виробничої кваліфікації робітників. Кожна тема програми має назву і зміст.

Робоча навчальна програма з професійно-практичної підготовки розробляється відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики та потреб виробництва і визначає перелік тем виробничого навчання та виробничої практики на робочих місцях із зазначенням кількості годин, відведених на їх

вивчення, зміст і обсяг професійних знань, умінь, навичок слухачів та способи їх формування з урахуванням вимог чинних стандартів, нормативів, правил, статутів, виробничих та посадових інструкцій.

Робочі навчальні плани з професійно-технічного навчання та робочі навчальні програми затверджуються начальником центру за погодженням із замовником на навчання.

Розклад занять розробляється відповідно до робочого навчального плану з дотриманням педагогічних та санітарно-гігієнічних вимог. Він складається на тиждень або на місяць і містить розподіл теоретичної та професійно-практичної підготовки в навчальних групах на кожний робочий день тижня. Розклад занять складається начальником навчального пункту центру і затверджується начальником центру не пізніше як за тиждень до початку навчання. Зміни в розкладі занять фіксуються у відповідному журналі протягом навчального року.

Висновок

Професійно-технічне навчання дорослих в мережі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності – це складний та багатогранний процес, який має певні відмінності від процесу навчання у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах. У процесі навчання дорослих враховують такі особливості:

- наявність життєвого та виробничого досвіду;
- особисту оцінку будь-яких знань та їх значення відповідно до власного розуміння, досвіду, мотивів;
- відповідальність за результати навчання;
- чітке усвідомлення мети навчання;
- активне ставлення до навчання, що вимагає від педагогічних працівників застосування відповідних форм і методів навчання;
- втрачені навички пізнавальної діяльності.

Отже, навчання дорослих буде ефективним за умови, що воно:

- зорієнтоване на вирішення конкретних виробничих проблем;
- базується на життєвому досвіді слухачів, з максимальним його використанням;
- спрямоване не на формальну передачу знань, а на розвиток активності учасників у їх здобуванні;
- здійснюється в атмосфері взаємодії, взаєморозуміння та взаємоповаги.

Враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що для підвищення ефективності навчання слід використовувати сучасні педагогічні технології, які спрямовані на активну участь дорослих у навчальному процесі та стимулювання їх до активного засвоєння професійних знань та навичок, а також розглянути можливість впровадження модульного підходу до навчання, що надає можливість змінити цілі, зміст та способи керування пізнавальною діяльністю слухачів.

Покалюк В.М., к.пед.н., доцент кафедри оперативно-тактичної діяльності Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля МНС України.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У сучасному розумінні особистісно орієнтоване виховання “ґрунтується на методологічних принципах гуманістичної психології, на визнанні самоцінності особистості, опорі на її індивідуальність, побудові педагогічної взаємодії на основі глибокої поваги та емпатії. Результатом реалізації зазначеного підходу є формування соціальних властивостей і ціннісних орієнтацій, які у подальшому процесі професійного становлення стануть критерієм самовизначення й особистісного зростання фахівця”.

Особистісний підхід передбачає ставлення до вихованця як “до самосвідомого відповідального суб’єкта власного розвитку та виховної взаємодії”. Особистісний підхід – ціннісна орієнтація педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожним окремо та колективом в цілому, передбачає допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у розкритті власних потенційних можливостей.

На підставі результатів проведеного теоретичного дослідження суті й механізму протікання адаптації вважаємо, що слід розглядати особистісний підхід як одну із вихідних педагогічних засад організації процесу адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до умов професійної діяльності. Це витікає із суті адаптації як явища індивідуального порядку. Адаптація передбачає гармонізацію двох шляхів. “Перебудовуються функціональні системи, ціннісні орієнтації, інтереси людини, пристосовуючи особистість до навколишнього середовища, до його норм і правил. Видозмінюється й оточення внаслідок перебудови його очікувань від особистості, від декларованих нею цінностей і вимог. Понижується рівень неузгодженості між середовищем і особистістю”.

По-друге, специфіка професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби України є такою, що особистісний фактор відіграє в ній першочергове значення. Це зумовлено домінуванням у структурі функціональних обов’язків командирських функцій. Особистість майбутнього командира може виховати лише особистість педагога, наставника, керівника-професіонала у процесі індивідуальної роботи.

По-третє, професійна діяльність фахівців пожежно-рятувальної служби України відбувається в умовах впливу чинників екстремальних ситуацій. В екстремальних умовах від авторитету командира, його впевненості в собі, в підлеглих, в правильності власних рішень залежить результат роботи колективу. Усвідомлення командиром такого власного статусу, формування такого рівня самосвідомості можливе за умови поєднання у процесі професійної адаптації демократичного принципу єдності поваги і вимог до особистості.

По-четверте, професійна діяльність фахівців пожежно-рятувальної служби України носить характер, суворо контрольований і регламентований низкою нормативно-правових документів. Застосування особистісного підходу до організації процесу професійної адаптації з перших етапів професійного становлення фахівця передбачає забезпечення персонального систематичного контролю.

По-п'яте, професійний статус командира передбачає виконання функцій наставника, вихователя, а отже й проведення індивідуально-виховної роботи з підлеглими. Відповідні знання і початковий досвід набуваються на етапі перебування у вищому навчальному закладі за умови особистісної спрямованості виховного впливу на майбутніх фахівців з боку педагогів.

Забезпечити особистісну спрямованість процесу професійної адаптації майбутніх фахівців в умовах профільного навчального закладу, на нашу думку, можна шляхом виконання таких вимог:

1. Врахування в індивідуально-виховній роботі адаптаційного потенціалу особистості майбутнього фахівця, його психологічних, психофізичних особливостей, рис характеру, рівня сформованості професійно важливих якостей.

2. Трансформації зовнішніх педагогічних вимог у власні потреби, усвідомлені мотиви особистого професійного становлення.

3. Забезпечення психолого-педагогічного супроводу процесу професійної адаптації на основі поєднання індивідуального діагностування, прогнозування і корекції динаміки особистісного розвитку.

4. Узгодження педагогічно мотивованого впливу на особистість усіх учасників адаптаційного процесу: начальницького складу курсу, центру практичного навчання, центру гуманітарної роботи, професорсько-викладацького складу.

Особистісна спрямованість професійної адаптації майбутнього фахівця в специфічних умовах навчального закладу пожежно-технічного профілю реалізується на фоні єдиних для всіх учасників навчально-виховного процесу статутних вимог, ідентичності як педагогічних, так і статутних вимог до всіх без винятку майбутніх фахівців.

Професійна адаптація майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу на засадах особистісного підходу передбачала певну технологію організації навчально-виховного процесу, що базується на:

- розумінні майбутнім фахівцем перспективи професійного розвитку, баченні своїх здобутків й усвідомленні цілей професійної адаптації як власних завдань;

- забезпеченні моніторингу динаміки протікання адаптаційних процесів: поетапного, всебічного, з результатами, відкритими для всіх суб'єктів виховного впливу й для самого майбутнього фахівця;

- поетапній стратегії реалізації індивідуальних завдань адаптації до умов професійної діяльності на основі даних моніторингу.

Враховуючи сказане вище, ми побудували поетапну методику, яка охоплює всі головні етапи професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби України під час навчання в профільному ВНЗ:

1. Організація та проведення всебічного спостереження та вивчення новоприбулого перемінного особового складу у ВНЗ. Завданням цього етапу є забезпечення якісною та своєчасною інформацією всіх учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ щодо першокурсників.

2. Періодичний контроль за проходженням адаптаційних процесів у курсантів ВНЗ та набуття ними командирських якостей. Моніторинг якості навчання та виконання службових обов'язків.

3. Створення та реалізація комплексу заходів по оптимізації процесу адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до умов професійної діяльності.

4. Оптимізація педагогічної підтримки процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби України. Метою цього етапу є зосередження зусиль всіх учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ на всебічній підтримці майбутнього фахівця до самореалізації.

Відповідно до визначених етапів протікання адаптаційного процесу проводилось діагностування сформованості у майбутніх фахівців професійно важливих якостей, спеціальних знань, умінь та показників предметно-практичної діяльності. Отримані дані в узагальненому вигляді заносились до спеціально розробленої професійної картки курсанта, яка відображає динаміку становлення кожної особистості як фахівця пожежно-рятувальної служби України. Таким чином, ми визначали напрями навчально-виховної роботи з кожним курсантом окремо та колективом в цілому.

Розроблена нами теоретична модель фахівців пожежно-рятувальної служби, а також усвідомлення самими майбутніми фахівцями вимог обраної професії визначили напрями педагогічно мотивованої роботи.

Професійна картка курсанта – це службовий документ, який відображає процес набуття майбутнім фахівцем знань, умінь, показників предметно-практичної діяльності; формування професійно важливих якостей; етапи та зміст проведення навчально-виховної та індивідуальної роботи; корекційних заходів; виявлені індивідуальні особливості курсанта та зміст проведених заходів по їх оптимізації за період навчання у вищому навчальному закладі.

Професійна картка курсанта призначена для:

- здійснення комплексного та індивідуального підходу до процесу професійної підготовки курсанта і становлення його як фахівця пожежно-рятувальної служби України;

- обліку та аналізу даних щодо оптимізації проходження процесів професійної адаптації у курсанта за роки навчання в ВНЗ МНС України та набуття ним професійно важливих якостей;

- оцінювання результатів його навчально-професійної та службової діяльності за роки навчання в умовах ВНЗ та під час проходження навчальних практик і стажувань у практичних підрозділах пожежно-рятувальної служби України;

- здійснення висновків щодо перспектив подальшого проходження служби випускником ВНЗ системи МНС України.

Мета ведення професійної картки курсанта – оцінити рівень адаптованості до умов професійної діяльності, рівень набуття професійно важливих якостей, динаміку зміни поведінки в конфлікті, динаміку зміни ціннісних орієнтацій випускником ВНЗ системи МНС під час навчання та визначити його потенційні можливості щодо професійної діяльності. Професійна картка складається на кожного майбутнього фахівця після зарахування його до вищого навчального закладу безпосереднім командиром.

Працівники центру гуманітарної роботи (відділення психологічного забезпечення) на основі даних психофізіологічного обстеження, яке проводилось спеціалістами лікарсько-експертної комісії в процесі професійного відбору кандидатів на навчання до вищого навчального закладу, заносять інформацію щодо групи професійної придатності.

Показники навчальної діяльності (середній бал успішності) заносяться до професійної картки курсанта відповідно до періодів навчання працівниками навчально-методичного відділу вищого навчального закладу відповідно до спрямованості дисциплін: гуманітарних, загальнотехнічних, професійно-орієнтованих та фізичного виховання. Середній бал успішності з навчальної дисципліни “Пожежно-стройова підготовка” ми визначали за результатами складання контрольних нормативів: вправи з пожежними драбинами, рятівними мотузками та подолання смуги з перешкодами. Для виконання кожного з перелічених нормативів майбутньому фахівцю потрібні професійно важливі фізичні якості: вправи з пожежними драбинами – сила, витривалість, техніка виконання вправи; вправи з рятівними мотузками – спритність, техніка виконання вправи; подолання смуги з перешкодами – сила, витривалість, спритність, техніка виконання вправи.

Під час чергування в навчальній пожежно-рятувальній частині вищого навчального закладу працівниками центру практичного навчання, черговими викладачами-методистами оцінювались показники предметно-практичної діяльності майбутніх фахівців відповідно до періодів навчання (посад, в яких стажувались курсанти). Як показники предметно-практичної діяльності виступали: знання своїх обов’язків, якість несення служби в добовому наряді караулу; прийняття чергування, організація служби відділення, караулу, обслуговування закріпленої техніки; робота в бойовому одязі та спорядженні; обслуговування та робота в апаратах захисту органів дихання, робота в складі ланки газодимозахисної служби як на свіжому повітрі, так і в теплодимокамері; виконання нормативу “Збір та виїзд за сигналом “Тривога”; правильність вирішення пожежно-тактичних завдань; виконання нормативів з бойового розгортання відділення, караулу від пожежно-рятувальних автомобілів; правильність виконання робіт на висотах, дотримання правил безпеки праці; правильність роботи з пожежно-технічним обладнанням; оцінка роботи в реальних умовах (гасіння пожеж, ліквідація надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт); методика та якість

проведення навчальних занять та виховної роботи з особовим складом відділення, караулу, складання необхідних документів.

Також під час проведення практичних занять з професійно орієнтованих дисциплін, проведення пожежно-тактичних навчань, чергування в навчальній пожежно-рятувальній частині відповідно до етапів навчання професорсько-викладацьким складом, працівниками центру практичного навчання, черговими викладачами-методистами проводилась оцінка вмінь майбутніх фахівців збору оперативної інформації, її опрацювання, оцінки обстановки, прийняття професійно-грамотного рішення та віддання наказу; виконання завдань під час проведення комплексних пожежно-тактичних навчань. Працівниками центру практичного навчання проводилась оцінка проходження навчальної практики, стажування майбутніх фахівців у практичних підрозділах пожежно-рятувальної служби України з урахуванням оцінки керівників та наставників навчальної практики і стажування.

Показники службової діяльності майбутніх фахівців оцінювались відповідно до періодів навчання начальницьким складом курсу, зокрема: знання та виконання обов'язків курсанта, вимог статутів, розпорядку дня, правил носіння встановленого форменого одягу; службова та виконавча дисципліна; якість несення служби в добових нарядах; якість виконання господарчих робіт; участь в спортивних, культурно-масових заходах та громадських формуваннях; стажування на посаді командира взводу молодших курсів вищого навчального закладу.

Комплексна діагностика професійно важливих якостей відповідно до періодів навчання проводилась працівниками центру гуманітарної роботи.

Командирська діяльність майбутніх фахівців оцінювалась начальницьким складом курсу при виконанні майбутніми фахівцями обов'язків командира відділення навчального взводу, заступника командира навчального взводу, несення служби на найбільш відповідальних посадах: чергового по курсу, контролера контрольно-перепускного курсу, помічника чергового коменданта та ін.

Працівниками центру гуманітарної роботи (відділення психологічного забезпечення) відповідно до періодів навчання проводились соціометричні обстеження, індивідуально-психологічна робота, вивчалась динаміка протікання процесів професійної адаптації.

Усіма учасниками навчально-виховного процесу вищого навчального закладу з майбутніми фахівцями проводилась виховна робота, висновки якої, відповідно до етапів навчання, фіксувались в професійній картці курсанта начальницьким складом курсу.

Розділ “Результати самооцінки” призначений для ознайомлення майбутнього фахівця з інформацією, що відображена в професійній картці. Курсант письмово висловлює особисту точку зору стосовно викладеної інформації, свою згоду чи незгоду з висновками, обов'язково мотивуючи та детально аргументуючи свою думку.

Оптимізація процесу адаптації курсантів до умов професійної діяльності у вищому навчальному закладі на засадах особистісного його спрямування

досягає поставленої мети при педагогічно керованому впливі на прийняття майбутнім фахівцем норм та цінностей обраної професії, поетапне оволодіння професійно важливими якостями.

Присяник Н.С., методист обласних курсів навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Закарпатської області.

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ВИКЛАДАЧА

Сьогодні сучасне суспільство потребує не вузьких спеціалістів – носіїв окремих виробничих функцій, а всебічно розвинених соціально активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру. Не дивлячись на те, що для будь-якого кваліфікованого спеціаліста необхідні глибокі знання, для педагогічної діяльності особливо важливі професійно значущі особистісні якості.

Взагалі професія викладача характеризується певними особливостями: його слова є джерелом нових знань для слухачів, а самі слухачі — основним об'єктом прикладання професійних зусиль. Тому від якості міжособистісного контакту між ними залежить продуктивність навчання і якість засвоєних знань. Щоб навчання було продуктивним викладач повинен володіти педагогічною технікою, що являє собою систему добре відпрацьованих професійних навичок і вмінь, інтелектуальних, поведінкових, комунікативних, завдяки яким викладач-професіонал виконує необхідну роботу швидко, чітко та максимально результативно, витрачаючи на це мінімум часу й зусиль.

Викладачам належить стратегічна роль у ході професійного і особистісного становлення слухачів. У цьому складному процесі зростає роль особистісних якостей педагога.

Звичайно, знання предмета ніколи не втратить свого значення. Але не менш важливо, як вони передаються аудиторії. Індивідуальний підхід, орієнтація на побудову партнерських стосунків називаються основними елементами, необхідними для продуктивної співпраці.

Педагогічна техніка як сукупність професійних умінь сприяє гармонійному поєднанню внутрішнього змісту діяльності викладача і зовнішнього його вираження.

Поняття "техніка" походить від гр. *technikos* — вправний, і означає сукупність прийомів та пристосувань. У 20-х роках ХХ ст. її розуміли як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять. Педагогічна техніка дає можливість використовувати психофізичний апарат викладача для досягнення бажаних педагогічних результатів. Її умовно можна поділити на зовнішню і внутрішню, відповідно до мети її використання.

Внутрішня техніка — створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування викладача на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття.

Зовнішня техніка — втілення внутрішнього переживання викладача в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці".

Педагогічна техніка — це сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим індивідом чи колективом відповідно до поставленої мети навчання та виховання з урахуванням конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов.

Важливими складовими педагогічної техніки є:

- мистецтво одягатися з урахуванням особливостей професійної діяльності;
- володіння своїм тілом: уміння ходити, сидіти, стояти;
- володіння мімікою, жестами;
- сформованість мовленнєвої культури: правильне професійне дихання, чітка дикція, належні темп і ритм, логічна побудова висловлювань тощо;
- вироблення оптимального стилю в навчально-виховній діяльності;
- уміння вправно й доцільно здійснювати окремі дидактичні операції (писати на дошці, користуватися технічними й наочними засобами навчання, ставити запитання, слухати відповіді, оцінювати навчальну діяльність слухачів т. ін.);
- здатність керувати своїм психічним станом і станом слухачів (дихання, напруження м'язів, емоції, увага, уява, спостережливість).

Професійна педагогічна діяльність викладача може розглядатися як цілісна динамічна система. Праця викладача навчального закладу являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку слухачів. У ній органічно поєднані знання та ерудиція вченого і мистецтво педагога, висока культура та інтелектуальна, моральна зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття відповідальності.

Концепція освіти вимагає удосконалення педагогічної діяльності викладачів навчального закладу і досягнення ними професіоналізму. Професіоналізм знань є основою, підґрунтям формування професіоналізму загалом. Професіоналізм спілкування – це готовність і уміння використовувати системні знання у взаємодії зі слухачами. Обов'язковою нормою професійної поведінки викладача є дотримання педагогічної етики, прагнення формувати людські стосунки зі слухачами і між ними. Отже, професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення забезпечують розвиток цілісної системи – професіоналізму діяльності педагога.

У формуванні особистості педагога є два головних аспекти – професійний і культурний. Отже, навчальний заклад покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість. Саме культура є підґрунтям формування особистості викладача. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися спеціалісти, здатні вільно і широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство. Педагогічна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх

складовою і в той же час включає їх у себе. Складові педагогічної культури – науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка (культура зовнішнього вигляду, культура мови, культура спілкування, педагогічна етика, педагогічний такт), прагнення до самовдосконалення. Саме цією педагогічною культурою має володіти викладач навчального закладу. Виділення педагогічної культури, однієї з найважливіших складових суспільства, зумовлене специфікою педагогічної діяльності викладача, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства.

Слободяник В.І., к. психол.н., доцент кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Сірко Р.І., к. психол. н., доцент, доцент кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ТА САМОВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВВНЗ ЯК СУБ'ЄКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Свідомий (чи несвідомий) вибір способу життєдіяльності пролягає через процес соціалізації особистості, що охоплює всі сфери життєдіяльності, впливає на вибір способу життя. Процес соціалізації має певні механізми реалізації. Формування певного способу життя людини обумовлено конкретними соціальними умовами. Ряд науковців у визначенні опиралися на визначення таких механізмів (за О. Мудриком) – інституційний, традиційний, стилізований та міжособистісний механізми.

Зазначимо, що *інституційний спосіб*, на думку дослідників, повинен реалізуватися через методiku громадського виховання: навчального закладу, юнацьких організацій, засобів масової інформації тощо.

Теорія і практика формування здорового способу життя висувають рівень інформованості суспільства в цілому і окремих його членів зокрема з проблем здоров'я як один з найважливіших чинників передумови успіху формування ЗСЖ. Надання інформації – одна із стратегій формування ЗСЖ і, природно, її ефективність безпосередньо пов'язана із рівнем розвитку засобів масової інформації (ЗМІ), особливостями їх функціонування у певному соціумі.

Загальновідомо, що в наш час ЗМІ справляють найвагомійший вплив на громадську свідомість. Здатність швидко і майже тотально охоплювати найбільш широкі аудиторії дає їм можливість трансформувати традиційну систему духовного виробництва і зараз у розвинутих суспільно-політичних системах панує теза, що ті, хто володіє ЗМІ, володіють громадською думкою. Саме за допомогою мас-медіа серед різних категорій населення (читачів, слухачів, глядачів) можна пропагувати певні ціннісні установки, світоглядні стереотипи та моделі поведінки.

Потрібно сказати, що на тлі економічної кризи, соціальної нестабільності, подальшого падіння рівня матеріального життя, тотальної невпевненості у майбутньому, наявність такого значного відсотку негативної інформації тільки збільшує кількість психологічних, емоційних стресів. З іншого боку – посилює у суспільстві агресивність, зневажливість до людського життя, переконання в тому, що більшість проблем можна розв'язати тільки за допомогою фізичної сили.

Окремого висвітлення потребує реклама, яка досягла величезного розмаху і стала одним з основних засобів споживання. Вона не тільки формує споживчі потреби, а й певним чином впливає на всю життєдіяльність людини. Доведено, що реклама, виконуючи роль зброї переконання, впливає на цінності та уклад життя, і цей вплив має як позитивні, так і негативні аспекти.

Таким чином, можна констатувати, що засоби масової інформації є сьогодні вагомим чинником впливу на свідомість людини. Тому саме від їхньої позиції значною мірою залежить, яким шляхом розвиватиметься суспільство. Зараз в інформаційному просторі України відсутня потужна система узгоджених конструктивних ідеологем, здатних консолідувати суспільство для подолання наявної кризи. Натомість він містить низку негативних тенденцій, що за умов їх подальшого розвитку можуть призвести до критичного ступеня деморалізації населення.

Природно, що такий стан речей суттєво перешкоджає ефективній реалізації стратегії інформованості з формування ЗСЖ. Йдеться не про відсутність окремих теле- і радіопрограм, друкованих матеріалів, соціальної реклами з проблем здоров'я (вони є і певною мірою виконують своє призначення), а про відсутність єдиної системи пріоритету формування ЗСЖ у засобах масової інформації, керованої на державному рівні і закріпленої законодавчо.

У ситуації сучасної соціально-психологічної нестабільності буде доцільнішим, щоб засоби масової інформації взяли на себе місію вироблення національної ідеології, орієнтованої на оптимістичну перспективу. На думку деяких фахівців, одним із суттєвих компонентів такої ідеології може стати пропагування в ЗМІ ідеї згуртування народу України навколо цінностей здорового способу життя в усіх її різноманітностях – фізичних, психічних, духовних, соціальних.

Традиційний спосіб як механізм соціалізації являє собою засвоєння молоді людиною цінностей, еталонів поведінки, поглядів, характерних для його оточення. Особливу роль у формуванні уявлення та вироблення способу життя відіграє сім'я. Вона дає двосторонній вплив на спосіб життя молоді людини. З одного боку, виступає як захисний чинник, що перешкоджає появі та розвитку шкідливих звичок, з другого – як чинник, що провокує розвиток цих звичок, бо саме від батьків у першу чергу молодь отримує інформацію про здоровий спосіб життя. Хоча питома вага тих, хто обговорює ці проблеми з батьками, зменшується.

Стилізований спосіб є механізмом формування особистості, що проявляється через вплив вікової субкультури. Хоча група однолітків є

найбільш вирішальним механізмом особистості у підлітковому періоді, проте має певний вплив і на осіб у юнацькому віці. Її вплив на формування потреби здорового способу життя є помітний і може носити як соціально позитивний, так і асоціальний характер.

Міжособистісний спосіб соціалізації впливає на формування особистості курсанта у процесі спілкування та взаємодії із суб'єктивно значущими для нього особами.

Входження України у новий період становлення всіх сфер соціального розвитку, відновлення державності, відродження культурно-історичного досвіду та традицій національного виховання висувають проблему гармонійного фізичного і духовного розвитку молодого покоління, соціалізації його як особистостей. Такий стиль життєдіяльності спрямований перш за все на підтримку та збереження здоров'я. Саме у молодому віці повинна прищеплюватись та виховуватись мотивація до такого способу життя, його доцільність та необхідність.

Сучасний етап розбудови рятувальних підрозділів МНС України зумовлює необхідність удосконалення процесу виховання особового складу українського війська на основі національних традицій, культури, мови та духовності, дотримання здорового способу життя. Без засвоєння військовослужбовцями вищих військових навчальних закладів, і, в першу чергу, курсантами – майбутніми офіцерами – національних цінностей, неможлива підготовка справжніх захисників Вітчизни. Кожен, хто приходить до лав армії, повинен знати і засвоїти суть національної ідеї, особливості відродження, збереження і примноження славних традицій минулого, формування ЗСЖ.

Як підкреслено в Концепції навчання і виховання молоді у національній системі освіти, затвердженій Міністерством освіти України, вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, навчанню та вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, формувати ЗСЖ, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів.

Виходячи з цього, можна визначити для всього командно-педагогічного колективу ВВНЗ суть національного виховання та формування ЗСЖ військовослужбовців – це підготовка їх до захисту Батьківщини, уміння дорожити святинями українського народу, розуміння і усвідомлення мети і змісту ЗСЖ. Навчити військову людину армійським нормам – кінцева мета навчання та виховання ВВНЗ.

Курсанти ВВНЗ – усі є громадянами України. Суспільство вправі сподіватися, що вони будуть служити взірцем особистої і офіційної поведінки, бездоганного виконання вимог Військової Присяги, військових Статутів, дотримуватися ЗСЖ. Кожен курсант, перш за все, – патріот, він ставить безпеку та добробут українського народу вище за власні інтереси.

Курсант, який ставить собі за мету стати офіцером Збройних Сил України, повинен бути взірцем вірності Батьківщині, поваги до її символів:

Державного Прапору, Державного Герба та Державного Гімну. У майбутнього офіцера один шлях – шлях жертвування, самовідданості народові, військовій справі, перемозі над ворогом. Ніщо не може примусити курсанта змінити власні переконання, віру, зрадити Військовій Присязі. Нехтувати духовними цінностями свого народу, бойовими традиціями ЗСУ курсант повинен вважати нижчим за власну гідність.

Найпершим обов'язком курсанта є бездоганне виконання покладених на нього обов'язків – завдання, накази повинні виконуватися сумлінно, точно у встановлений термін; бездоганна служба на благо Вітчизни робить честь курсанту. Він пам'ятає, що як військовослужбовець курсант зобов'язаний вести ЗСЖ порядної людини, ніколи і нікого не обманювати, не красти, не відступати від загальнолюдських моральних норм.

Однією із суттєвих рис курсанта має бути чесність. Він присвячує своє життя, військову службу суспільству, несе відповідальність перед законами і перед людьми. Вимоги держави, військового колективу, командирів курсант оцінює як власні, тому виконує їх беззаперечно. Для курсанта важливо зберегти честь мундира в будь-яких умовах.

Національне виховання повинно здійснюватися за допомогою освіти. Воно має забезпечувати відтворення інтелектуального потенціалу військової галузі та сприяти зміцненню обороноздатності держави відповідно до Конституції та Законів України. Освіта повинна стати основою відтворення духовного потенціалу народу і його захисників, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства. Національний характер навчання та виховання полягає у формуванні молодого людини як громадянина України незалежно від її етнічної приналежності, дотримання ЗСЖ. Процес виховання має бути органічно поєднаним із процесом навчання військовослужбовців, опануванням основ наук, багатством національної і світової культури.

Ідеалом виховання має бути гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомою людиною, котра наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, здатна до саморозвитку і самовдосконалення, дотримання ЗСЖ.

Досвід показує, що виховання як певний, спрямований і систематичний вплив на особистість вихованця може бути ефективним, якщо воно поєднується з самовихованням, тобто з використанням енергії самих вихованців, їхньої свідомості й цілеспрямованості до самовдосконалення.

За своєю природою самовиховання – це явище соціальне. Воно притаманне лише курсанту, який усвідомлює себе в системі суспільних відносин. Займаючись самовихованням, курсант реалізує соціальну потребу в придбанні гами таких особистісних якостей, які найбільшою мірою сприяли б йому у виконанні своїх суспільних функцій. Соціальна детермінація самовиховання визначає й специфіку формування і розвитку потреби в самовихованні. Вона розвивається в процесі військової діяльності, суспільної діяльності курсанта, його спілкування з іншими людьми. При цьому

виявляється активно-виборче ставлення з боку особистості, яка самовиховується.

У ході самовиховання всі сторони курсанта (переконавання, світоглядні позиції, почуття, воля, звички, риси характеру, інші особистісні якості, конкретні результати діяльності й поведінки) стають предметом постійного вивчення і зміни.

За свідченням ряду науковців, до числа найважливіших внутрішніх передумов, які визначають ефективність самовиховання курсантів, варто віднести потреби й мотиви, що спонукають курсантів до роботи над собою; розвину і самокритичність, які дозволяють об'єктивно оцінити свої переваги й недоліки; здорове почуття самоповаги, котре не дозволяє відставати від інших і що змушує бути на висоті становища; певний рівень розвитку волі, звичок самоконтролю й вольового саморегулювання; знання території самовиховання й володіння методикою роботи над собою; свідома установка на різнобічне самовиховання; психологічна готовність до активної, цілеспрямованої і систематичної роботи із самовиховання.

Таким чином, формуючи високоморальну особистість, необхідно створити певну організацію навколишнього середовища, здійснити відповідні виховні заходи, які впливають на людину та її особисте бажання чи прагнення до самовдосконалення. Особливе значення має суб'єктивний компонент, тобто бажання людини, осмислення, сприймання зовнішніх впливів та активні дії, спрямовані на самовдосконалення.

Отже виховання – це двосторонній процес взаємодії вихователів, керівників, інших посадових осіб і вихованців. Усі вони повинні брати активну участь у цьому процесі. Якщо хоча б одна із сторін буде пасивною, процес виховання не досягне бажаної кінцевої мети. Від посадових осіб вимагається чітка і обдумана структура його процесу, дотримання всіх його компонентів, послідовність у їх виконанні, велике терпіння і вміння показати вихованцям необхідність цього процесу. З одного боку, активно повинен запроваджуватися процес виховання, з іншого – процес самовиховання як важлива умова успішного досягнення кінцевої мети цього процесу.

Трачук М.М., заступник начальника курсу з виховної та психологічної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Соціально-економічні, політичні та духовні процеси останніх років стимулюють докорінні зміни у національній системі виховання в Україні, які будуть спрямовані на підготовку різнобічно розвинених, високопрофесійних працівників системи МНС, які збагачені загальнолюдськими, національними і військовими цінностями, психологічно і професійно готові до виконання службових обов'язків за будь-яких умов. Крім гарної фізичної підготовки, стану здоров'я, до кандидатів на службу в МНС України повинні пред'являтися

особливі морально-психологічні вимоги. Кожен працівник зобов'язаний бути не просто кваліфікованим фахівцем, а й людиною з твердими життєвими принципами, здатною у складних ситуаціях самостійно приймати рішення. Для успішного виконання професійної діяльності працівники повинні володіти низкою характеристик, так званих професійних якостей особистості.

Важливим підсумком сучасних досліджень є встановлення того, що будь-яка професійна діяльність реалізується на базі системи професійних якостей. У процесі освоєння й виконання діяльності психологічні якості поступово професіоналізуються, утворюючи самостійну підструктуру. У підготовці даних спеціалістів необхідно звернути увагу не лише на їх конкретне професійне спрямування, а також, враховуючи особливість їх діяльності, на необхідність цілеспрямованого формування вже під час навчання важливих професійних якостей. Важливим в цьому напрямку виховання й розвитку є застосування психолого-педагогічних знань. Е.Ф. Зеєр виділив наступні професійні якості, необхідні будь-якому компетентному спеціалісту: спостережливість, образну, рухову й інші види пам'яті, технічне мислення, просторову уяву, уважність, емоційну стійкість, рішучість, витривалість, наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість, самоконтроль та ін. В.Д. Шадриков надає два тлумачення професійних якостей; під професійними якостями він розуміє "індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й на успішність освоєння цієї діяльності". Професійні якості є одним із найважливіших чинників професійної придатності, вони не тільки побіжно характеризують певні здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі навчання й практичної діяльності. Визначення й оцінка професійних якостей мають велике психодіагностичне значення, вони мають істотний вплив на результати діяльності, тому їх обов'язково слід враховувати під час професійного відбору. Спеціально спрямоване формування й удосконалення таких професійних якостей і їх корегування можуть активно проводитися під час підготовки до майбутньої діяльності.

Доцільність проведення такого тренування особливо зростає в тих випадках, коли достатньо висока мотивація до оволодіння професійною діяльністю протистоїть низькому розвитку професійних якостей. У ряді інших випадків низький рівень професійних якостей може бути нейтралізований шляхом виробничої компенсації. Проте бувають випадки, коли недостатньо виражені професійні якості не підлягають ні тренуванню, ні компенсації. Тоді варто говорити про непридатність даної людини до даного виду діяльності, хоча на іншій роботі вона може бути хорошим фахівцем. Психологічна підготовленість людини носить особистісний характер і передбачає наявність цілого комплексу якостей, які характеризують належну вихованість і розвиток людини. Досягнути успіху, допомогти людям та забезпечити власну безпеку в складних ситуаціях може той, хто: знає + може + хоче + здатний досягнути бажаного.

Тому психологічна підготовка – це педагогічна система, яка розв'язує триєдине педагогічне завдання: навчання + виховання + розвиток. Це навчально-виховна-розвивальна підготовка. Розвиток професійно-важливих

для працівників МНС індивідуально-психологічних якостей, від рівня яких залежить готовність особового складу виконувати поставлені завдання, – основна мета процесу психологічної підготовки до дій в особливих умовах.

При психологічному обстеженні за допомогою набору тестів Кеттелла, Люшера, визначенні рівня невротизації і психопатизації виділені наступні узагальнені професіонально важливі психологічні якості: адаптованість, незалежність, відповідність морально-етичним нормам, емоційна зрілість і стійкість, домінантність, комунікативність і активність у соціальних контактах.

Звертаючись до досвіду минулих поколінь, не можна не згадати прізвища кращих педагогів світу ХХ століття, видатних українців – Василя Сухомлинського, Олександра Захаренка та Івана Ткаченка. Основний принцип виховного процесу цих видатних педагогів – єднання всіх його учасників (міцний, дружний колектив – взвод, факультет, честь і гордість ВНЗ) задля досягнення мети – формування і розвитку духовної, моральної, цивілізованої особистості, яка розумно ставиться до світу і до життя, якій притаманні солідарність і колективізм у суспільстві, освіченої, вихованої, самореалізованої в майбутньому.

Шпонтак І.М., методист методичного кабінету навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Закарпатської області.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ФОРМ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Ефективність функціонування системи освіти значною мірою залежить від наявності кваліфікованих педагогічних кадрів. Визначення викладача ключовою фігурою оновлення навчального закладу спонукає досить ретельно продумати ті сторони її управління, які працюють на формування особистості педагога, підвищення його професіоналізму. Вирішенню цих проблем сприяє належним чином організована методична робота на всіх рівнях — складових частин єдиної системи підвищення професійної компетентності педагогічних кадрів.

Організація системи методичної роботи повинна враховувати стаж роботи, категорію, професійну майстерність, педагогічні здібності й інтереси педагогів.

Як показує практика, основними умовами ефективного навчання дорослих є:

1. Мотивація до підвищення професійної майстерності.
2. Використання форм і методів методичної роботи, які відповідають різним стилям і технологіям навчання.
3. Раціональне використання педагогічних здібностей викладача.
4. Створення ситуації успіху.
5. Можливість використання нових знань на практиці.

Аналізуючи роботи науковців, методистів, можна визначити такі критерії ефективності організації методичної роботи:

1. Оптимальне визначення мети, завдань, цілей методичної роботи з урахуванням завдань, які випливають із нормативних документів про освіту, конкретних умов функціонування навчальних закладів, можливостей і потреб педагогів.

2. Обрання форм і методів методичної роботи, адекватних вимогам часу, оптимальне поєднання традиційних інформаційних, активних та інтерактивних форм і методів методичної роботи, якість упровадження в навчально-виховний процес сучасних комп'ютерних технологій.

3. Підвищення рівня теоретичної і науково-методичної підготовки педагогічних кадрів. Ураховуючи цей критерій, варто визначити кількість викладачів, які підвищили категорію, отримали звання за результатами атестації; виконують науково-дослідну, науково-експериментальну роботу.

Вивчення ефективності методичної роботи на основі визначення критеріїв має обмежуватися проблемами, які потребують розв'язання за певний час, тому що на якість методичної роботи впливає ціла низка суб'єктивних факторів, які часто неможливо врахувати.

На сучасному етапі розвитку навчальних закладів внутрішню науково-методичну роботу орієнтовно можна здійснювати за такими основними напрямками:

- удосконалення змісту науково-методичної роботи, забезпечення її спрямованості відповідно до економічних, політичних, соціально-культурних умов розбудови й оновлення навчального закладу нового типу;

- вивчення питань теорії і досягнень науки в галузі викладання предмета, оволодіння сучасною методологією;

- освоєння методики викладання певного предмета; випереджальний розгляд питань методики вивчення складних розділів навчальних програм з демонструванням відкритих (показових) занять, удосконалення методики застосування наочних посібників, сучасних технічних засобів навчання, дидактичних матеріалів;

- освоєння та практичне застосування теоретичних положень загальної дидактики, методів і прийомів активізації навчальної діяльності слухачів і формування в них наукового світогляду;

- систематичне оволодіння інформацією про нові методичні рекомендації, публікації щодо змісту та методики навчально-виховної роботи, глибоке вивчення відповідних державних і нормативних документів;

- розвиток традиційних і пошук нових високоефективних форм, змісту науково-методичної роботи. Удосконалення методики формування й діяльності єдиних дослідницьких колективів, які об'єднують дослідників-педагогів, слухачів та вчених;

- спрямування науково-методичної роботи в нових типах навчальних закладів на створення оптимальних умов для широкої освітньої підготовки та всебічний розвиток здібних і обдарованих слухачів, реалізацію їхніх творчих запитів.

Вся методична робота націлена на підвищення педагогічної та фахової майстерності педагогічних працівників, що лежить через постійне накопичення особистих знань, вмінь і навичок та правильності їх застосування при навчанні слухачів.